

KATEDRA

XXXI. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

SZLOVÁKIAI MAGYAR PEDAGÓGUSOK ÉS SZÜLŐK LAPJA

2023. SZEPTEMBER

A HÓNAP TÉMÁJA: ZENE ÉS JÁTÉK

- ÉLIÁŠ DOMINIKA: MIT JÁTSSZUNK, LÁNYOK? BESZÉLGETÉS JÓZSA MÓNIKA ZENEPEDAGÓGUSSAL ÉS KARNAGGYAL
- HEVERDLE PÉTERNÉ DR. KÖNCSE KRISZTA: PETŐFI SÁNDOR VERSEINEK FOLKLORIZÁCIÓJA FELVIDÉKI NÉPDALOKBAN (1. RÉSZ)
- SZABÓ MÁTYÁS: LÉLEK – ZENE – BARÁT
- SÖNFFELD MÁTYÁS: A ZENEBATYU ÉLMÉNYPROGRAM AZ ÓVODÁBAN ÉS AZ 1-2. OSZTÁLYBAN (4. RÉSZ)
- KONCZ KRISZTINA: IRODALMI-ZENÉS FOGLALKOZÁS ÓVODÁSOK SZÁMÁRA

- PINTES GÁBOR: KIHÍVÁSOK, ELVÁRÁSOK... ÉS SOK-SOK MUNKA
- TÁRKÁNYI ÁDÁM: ÉLETRŐL-HALÁLRA OLVASNI
- BEZÁNYI-THURÓCZY FLÓRA: A MODERN TÁRSASJÁTÉKOK AZ OSZTÁLYTEREMBEN IS OTT LEHETNEKI

Vezető szerkesztő:
Brutovszky Gabriella

Korrektor:
Petres Sándor

Örökös munkatárs: Turczel Lajos

Tiszteletbeli munkatárs:
Fibi Sándor

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pintes Gábor

Tagok:
Bolemant Lilla
Elek József
Fehér Ágota
Herdics Kalocsányi Mónika
Horváth Géza
Hrbáček Magdaléna
Kralina Hoboth Katalin
Puskás Andrea
Szabó Tibor
Tóth Katalin
Tóth Tibor
Vančo Ildikó

Tördelőszerkesztő:
Rácz Éva

Webadminisztrátor:
Decsi Zoltán

Fotós:
Nagy Fanni

Kiadja:
Katedra Polgári Társulás

Elérhetőség:
Katedra Polgári Társulás
Október utca 1493/10, 929 01 Dunaszerdahely
(Októbrová 1493/10, 929 01 Dunajská Streda)
Tel.: +421 907 212 393
katedrapolgaritarsulas@gmail.com
www.katedra.sk

KATEDRA
mesanők
ročník XXXI., 1. číslo, september 2023
Vydavateľ:
Katedra Polgári Társulás
Októbrová 1493/10, 929 01 Dunajská Streda
IČO: 54187524
ISSN 2729-9066

REDAKCIA / SZERKESZTŐSÉGÜNK:
Katedra Polgári Társulás
Október utca 1493/10, 929 01 Dunaszerdahely
(Októbrová 1493/10, 929 01 Dunajská Streda)
Tel.: +421 907 212 393

Honlap: <http://www.katedra.sk>
katedra.szerkesztoseg@gmail.com

Minden jog fenntartva.
Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza.

RADICS RUDOLF

SZÍNEK ÉS KULTÚRÁK TALÁLKOZÁSA A CÉDRUSOK ALATT

Noha a szervezők korántsem ezzel a címmel nyitották meg a 170 éve Kiszébenben született Csontváry Kosztká Tivadar alkotásait bemutató emlékkiállítást, a Szépművészeti Múzeum kijáratához közeledve, a villamoson vagy éppen a hazafelé vezető úton sétálva akár több tucatnyi látogató fejében felvillanhatott ez a gondolat. Kétségtelen, hogy a több ezer Budapestre érkező műkedvelő élményeiről aligha számolhatok be, a lelkes művészetrajongói észrevételeimet viszont annál inkább megoszthatom a Katedra olvasóival. Mintha július 15-én a Szépművészeti Múzeum csarnoka a Csontváry-alkotásokkal való művészi élmény megélésének helyszínévé, valamint a különböző kultúrák és nyelvek találkozási tereként is funkcionált volna. Ezt a megállapítást nem csupán a külföldi látogatók jelentékeny száma, de a tárlat elején elhelyezett – a festőgénusz életútját és művészi pályafutását bemutató – idővonal különböző állomásai is messzemenően alátámasztották. Palesztina, Egyiptom, Róma, Párizs, Athén – csak néhányat említve azon állomások közül, amelyek kimeríthetetlen ihletforrást jelentettek Csontváry számára, akinek e kalandos utazások alkalmával újabb és újabb témával, motívummal és színárnyalattal bővült a festői repertoár. Az alkotóművész szemléletének árnyalódását a negyvenöt műalkotást felvonultató kiállítás rendezőelvét (egészen a madárfestményektől a hatalmas, tájat uraló *Magányos cédrusig*) követve mi is megfigyelhettük. Az emberábrázolástól (*az Almát hozó öregasszony, az Őnarckép*), a tájábrázoláson (*Nagy-Tarpatok völgye a Tátrában, Schaffausheni vízesés, Selmebánya látképe* stb.) keresztül egészen a gyűjteményben különleges helyet elfoglaló cédrusokig (*Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban, Magányos cédrus*) követhettük nyomon Csontváry hangsúlyainak, színeinek, valamint technikai megoldásainak változását, miközben a saját bőrünkön tapasztalhattuk meg az alkotások befogadásából fakadó élmények tengerszerű hullámzását. A gyűjtemény végéhez közeledve nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar festő alkotásai többsikü értelmezést, kódolást és képzettársítást igényelnek. A befogadó előtt feltáruló szimbólumrendszer egyes elemei ugyanis nehezen (vagy egyáltalán nem) kategorizálhatók, a pillanatnyi lelkiállapot pedig minduntalan felülírhatja az előzetes befogadásélményt. Lehetséges, hogy ezt a többsikü művészi élményt ismerte fel Gerlóczy Gedeon is, aki az eredetileg kocsiponyvának szánt alkotásokat felvásárolta, ezzel megmentve Csontváry hagyatékát az enyészettől. S ez sarkallhatta a magyar építész arra is, hogy Galamb utcai lakását eme impozáns alkotásokkal díszítse, s így minden egyes nap megtapasztalhatta a színek és kultúrák találkozásából adódó kulturális élményeket.

TARTALOMJEGYZÉK

- 2 RADICS RUDOLF:
SZÍNEK ÉS KULTÚRÁK TALÁLKOZÁSA
A CÉDRUSOK ALATT
- 3 PINTES GÁBOR:
KIHÍVÁSOK, ELVÁRÁSOK...
ÉS SOK-SOK MUNKA
- 4 ÉLIÁŠ DOMINIKA:
MIT JÁTSSZUNK, LÁNYOK?
BESZÉLGETÉS JÓZSA MÓNICA
ZENEPEDAGÓGUSSAL ÉS KARNAGGYAL
- 6 HEVERDLE PÉTERNÉ DR. KÖNCSE KRISZTA:
PETŐFI SÁNDOR VERSEINEK
FOLKLORIZÁCIÓJA FELVIDÉKI
NÉPDALOKBAN (1. RÉSZ)
- 12 SZABÓ MÁTYÁS:
LÉLEK – ZENE – BARÁT
- 14 SÖNFFELD MÁTYÁS:
A ZENEBAUTYU ÉLMÉNYPROGRAM
AZ ÓVODÁBAN ÉS AZ 1-2. OSZTÁLYBAN
(4. RÉSZ)
- 17 KONCZ KRISZTINA:
IRODALMI-ZENÉS FOGLALKOZÁS
ÓVODÁSOK SZÁMÁRA.
SZEREPLŐK, KARAKTEREK,
CSELEKMÉNYEK ZENEI MEGJELENÍTÉSE
- 21 TÁRKÁNYI ÁDÁM:
ÉLETRŐL-HALÁLRAÓL OLVASNI.
SZÖRNYEK AZ IRODALOMÓRÁN
- 26 BEZÁNYI-THURÓCZY FLÓRA:
A MODERN TÁRSASJÁTEKOK
AZ OSZTÁLYTEREMBEN IS
OTT LEHETNEK!
HÉT (+1) TÁRSASJÁTEK, AMI REMEK
VÁLASZTÁS ALAPISKOLAI
TÁRSASJÁTEKOS DÉLUTÁNOKRA!
- 28 CSICSAY ALAJOS:
MIŐTA KÖZÜGY AZ OKTATÁSÜGY?
- 30 TÓTH TAR ÉVA:
AZ EMBER ÉS A TERMÉSZET – VAGYIS
A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRGYAK
TÖMBÖSÍTETT OKTATÁSA (3. RÉSZ)
- 34 BALOGH KINGA:
A HELYES TESTTARTÁS TESTI-LELKI
JELENTŐSÉGE ÉS ELŐNYEI
- 35 CSICSAY ALAJOS:
HÁNY VILÁGUNK VAN VALÓJÁBAN?
- 37 VISSZATEKINTÉS
A KATEDRA-VERSENYEK
NYITRAI DÖNTŐIRE

PINTES GÁBOR

KIHÍVÁSOK, ELVÁRÁSOK... ÉS SOK-SOK MUNKA

Minden év szeptembere a közoktatás világában mindig is amolyan „belerázódós” hónapnak számított. Ám annak ellenére, hogy az iskolák kapui csak szeptember első napjaiban nyílnak meg a diákok előtt, tantestületeinkben már pár héttel korábban elkezdődik a készülődés az új tanévre. Többnyire rutinról van szó, habár az előttünk álló tanév új kihívásokat, célokat rejt magában, s emiatt teljességgel rutinról beszélni nem lehet – sőt nem is szabad. Változik a diák és a tanár is, s változnak a körülmények, melyek komoly befolyással bírnak mindazon folyamatokra, melyek az iskolák falain belül s gyakran azokon kívül mennek végbe. Paradox módon ezért a közoktatásra egyszerre jellemző a rutin, a kiszámíthatóság, a sztereotípiák, de egyúttal az állandó változás, a kiszámíthatatlanság és a dinamikus változás is. Szépsége és egyben nehézsége is ez a pedagógusi szakmának.

Elfogadva azt a tényt, hogy minden tanév bizonyos mértékben egy újra meg újra megélt újrakezdést jelent, a 2023/2024-es tanév mégiscsak valamiben más lesz, mint a többi. Talán nem mindenki számára, de mégis. Jópár éve elkezdődött ugyanis Szlovákiában az utóbbi évtizedek X-edik közoktatási reformja. Tudom, a reform már-már szitokszóvá vált, és a közoktatás szereplői ezért túl sok jót, pozitívat nem is nagyon várnak tőle. A mostani átalakításnak (ami a reform, azaz re: át, form: alak magyarrá fordítása) annyiban különbözik az előzőktől, hogy a kisebb és nagyobb terjedelmű stratégiai dokumentumokon túl (pl. a Millenniumtól egészen a Tanuló Szlovákiáig) már a közoktatás gyakorlatát is eléri. A formai és törvényi kereteken túl, vitatott módon elkészült az új közoktatási kurrikulum is, mentorközpontokat hoztak létre, mentorokat képeznek gyors ütemben, és ez év szeptemberében negyven alapiskolában elkezdődik a kurrikuláris reform gyakorlati átültetése, implementációja. A következő két tanévben újabb iskolákat kapcsolnak be az új rendszerbe és 2026 szeptemberétől minden szlovákiai alapiskola áttér azon új szisztémába/-ra, mely változást hoz az alapiskolai nevelés és oktatás világába. Mivel fokozatosan felfutó rendszerről van szó, az eredményeket jó, ha egy évtized múlva észlelhetjük és érzékelhetjük igazán. A tanítókon és tanárokon kívül persze az átalakítás kulcsszereplői a diákok lesznek. A cél egyértelmű: olyan műveltséget, tudást és felkészültséget szerezzenek a tanulók, melyre képesek lesznek építeni a fénysebességgel változó világunkban. Kurrikuláris, azaz leginkább tartalmi átalakításról esik leggyakrabban szó. A lényeg viszont éppen abban rejlik, hogy sok esetben lehetetlenség kialakítani olyan „jó tartalmat”, mely használható lesz évtizedekkel később is. Vannak azonban stabil, állandó értékek, melyeket semmiképp sem szabad feláldozni a pragmatizmus és a progresszivitás oltárán. Diákjainknak kapcsolatot kell teremteniük a múlt értékeivel is, hogy tudásuk, későbbi tapasztalatuk szilárd alapokon álljon, saját (új) értékeik a múlt erkölcséből és bölcsességéből gyökerezzen.

Mindez nem lesz sétágalopp, sem vasárnapi teadélután. Jómagam leginkább az átmenettől tartok, melyben a múlt beidegződései, sztereotípiái és az általánosan jellemző szkepticizmus sok energiát vonhat el a lényegi munkától. Ezért is írtam pár sorral feljebb, hogy komoly eredmények túlságosan korán nem várhatóak. Türelemmel és sok-sok munkával azonban kis lépésenként elérhetők a részcélok, melyekből később globális célok és eredmények lehetnek. A Katedra folyóirat ehhez kíván teret adni és támogatást nyújtani az előttünk álló tanévben is.

ÉLIÁŠ DOMINIKA

MIT JÁTSSZUNK, LÁNYOK?

BESZÉLGETÉS JÓZSA MÓNIKA ZENEPEDAGÓGUSSAL ÉS KARNAGGYAL

A zene világnapjához közeledve Felvidék egyik legismertebb és legelismertebb zenepedagógusával, Józsa Mónikával beszélgettünk a zene játékos természetéről, játékba hívó erejéről. A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen oktató tanárnő több generációnyi zene és tanító szakos pedagógus számára mutatta meg a zenélés, közös éneklés felszabadító erejét és közösségkövácsoló természetét. A szeptemberi interjú a zene és játék elengedhetetlen egymásba fonódására hívja fel a figyelmet, ami a közoktatás számára is óriási lehetőségeket rejt magában.

■ Mit jelent Ön számára a játék?

■ Mindenképp a gyerekkor jut róla az eszembe. Címszavakban az örömet, a felszabadultságot, az önfeledtséget és a szabadságot. Azt gondolom, hogyha a játék szerves része a felnőtt ember hétköznapijainak, akkor valahol megmarad az a lelki tisztaság, amellyel gyermekként születik.

| Józsa Mónika

■ Az Ön játékforrása a zene?

■ A zenélés nálam elsősorban csoportos zenélés, tehát amikor kórusokkal, hallgatókkal és diákokkal dolgozunk. Természetesen volt már rá példa, hogy a családi összejövetel alkalmával előhoztunk gyermekkori emlékeket és elkezdtünk játszani.

■ Létezik-e ideális műfaj ahhoz, hogy meg tudjuk teremteni a zenében a játékot?

■ Nem gondolom, hogy konkrétan megnevezhető, hogy ez a műfaj a legalkalmas a játékhoz. Mindegyikhez más-más társítható. A cél a lényeg. Ha tudom, mit akarok elérni azzal a játékkal, akkor arra alkalmas zenei anyagot társítok hozzá.

■ Milyen közösségi tapasztalásokhoz juthatunk a játékon keresztül?

■ Örömet tud hozni. Ha valóban megfelelően átgondolt és előkészített feladatot viszünk a gyerekek elé, az lélekujjongó érzést hoz, ami mindenképp közösségépítő. Szorosabbá szövi az emberek közti kapcsolatot. Hiszen ez a fajta játék mindig közösséget igényel.

■ Meséljen, kérem, a kórus és a játék kapcsolatáról!

■ Természetesen a kóruspróbán, sőt még akár a fellépésen is van lehetőség a játékra, de nyilván bizonyos keretek közt. A kóruspróbán talán a próba előtti beéneklések adnak leginkább teret a játékra, mozgásra. A változatos lehetőségnek a karnagy leleményessége és az időkeret szab határt, azonban a cél az egyéni és kórushangképzés, a hangképző szervek bemelegítése kell legyen, ráhangolódás a próbára, az előttünk álló feladatokra. A kézjelezés is egy remek „játék lehetőség”, és kiváló eszköz a tiszta intonálás fejlesztésében. Nem baj, ha a kórus nem tud szolmizálni, ha gyakrabban kerül „terítékre”, előbb-utóbb megtanulják. A kánon éneklésénél is izgalmas tud lenni a kézjelezés, hiszen nem csak a hangzásban, vizuálisan is mást csinál egy-egy szólam.

Napjainkban a kórusfellépéseken is egyre gyakrabban találkozunk az énekhez társított mozgással, játékkal. Ezeknél azonban vigyázni kell, hogy a mozgások ne legyenek öncélúak, és ne vonják el a figyelmet a zenéről, hanem adott esetben azt kiegészítve segítsék az előadást. Az itt felsoroltak a gyerekkórusokkal, ifjúsági kórusokkal könnyebben megvalósíthatók, a felnőttekkel kevésbé. Itt talán tudnék konkrét példát is mondani. Nem olyan rég a nyitrai kórusral énekeltünk egy kánont, Ligeti György – Weöres Sándor *Pletykázó asszonyok* c. művét. A vers soraihoz különböző tréfás szövegmegjátszó mozzanatokat találtunk ki, és ezt társítottuk az énekhez. A háromszólamú kánon volt igazán izgalmas ezzel a mozgással, hiszen a szólamcsoportokban vizuálisan is megszületett a szövegmegjátszó háromszólamúság. Nagyon élvezték ezt a megoldást az énekesek is, a közönség is. Sajnos videófelvétel nem készült róla.

■ Milyen formában tud megjeleni az éneklésben a játék?

■ Korosztálytól függően több módon. Az óvodában mindennap kell, hogy a gyermekek énekeljenek és játszanak. Ennél a korosztálynál ez a kettő nagyon könnyen összekapcsolható, mivel rengeteg népi gyermekjátékunk van, ami tele van szabadságérzettel, ritmussal. Ezáltal a gyermek úgy tud felszabadultan játszani, hogy észre sem veszi, mennyi mindent tanul a gyermekjátékokon keresztül. Az iskolás korosztálynak a zeneórán könnyen belecsempészhető a játék. A zenepedagógia is azt vallja, hogy ne algebrai kifejezéssel tanítsunk, hanem sok-sok játékkal. Számos lehetőség van arra, hogy a gyermek játszva tanuljon, észrevétlenül elsajátítsa a zeneelméleti tudást, ritmusképletet, dallamfelismerést és jártasságot szerezzen az éneklésben.

■ A felnőttek is szeretnek játszani?

■ A felnőttek már merevebbek. Már nem tudnak olyan felszabadultak lenni, mint a gyerekek. Sokszor nehéz megmozdítani őket az egész napos munka után. De azért igyekszem belevinni a játékoságot az új anyag tanulásába, a régi anyag felfrissítésébe. Az biztos, hogy a gyermekekkel könnyebb, ők nyitottabbak.

■ Tanárnő, megosztana néhány játékinspirációt az olvasókkal?

■ Az óvodásoknál elsősorban Forrai Katalin *Ének az óvodában* c. kötetét tudom ajánlani, amely az óvodai zenepedagógiai alfája és omegája. Minden dalhoz más-más játék tartozik: a teljesség igénye nélkül például körjátékok, vonulások, kapuzós játékok, párválasztók, ami mind a néphagyományban gyökerezik és ősi szimbólumrendszert hoznak magukkal. Ha nem bonyolult a dallam, akkor a dalt és a hozzátartozó játékot egyszerre tanítsuk.

Ha az óvó néni éneke példaértékű, a gyermek rácsodálkozik és azonnal kapcsolódni akar, automatikusan beleénekel és játszik. És játszás közben a gyermek önfeledten tud énekelni. A pedagógusnak pedig ezt kellene kicsit tudatosan irányítani, például egy énekes kérdés feltételével, amire a gyermeknek szintén énekelve, ugyanabban a hangrendszerben kell válaszolnia. A gyermekjátékok tele vannak mozgással, ritmussal, és remekül fejlesztik az intonációs készséget. A bábozás is egy remek lehetőség a játékra. A pedagógus a mesélésbe belecsempészi az éneket vagy dallomot játszik egy hangszerrel, amely egy-egy szereplőhöz kapcsolódik. Az egyik legfontosabb, hogy mindig tudjuk, mi a cél, mit szeretnénk elérni egy-egy játékkal, énekkel.

■ És a kisiskolásoknál...?

■ Az iskolában is hasonló a helyzet. Az adott tananyaghoz kell kiválasztani a játékos, meseszerű, könnyed feladatokat, ugyanakkor benne kell lennie a felfedezés izgalmának és a kihívásnak, ami által a tanuló előre tud haladni. Minden órának megvan a felépítése: légzőgyakorlatok, beéneklés, az előző dalanyag átismétlése, új tananyag és reflektálás. Általában az új tananyag köré tesszük a játékos feladatokat. Például összekeveredett a kottakép és helyes sorrendbe kell állítani, ritmustapssal éneklünk vagy a tapsoláshoz már ritmusnevet is mondanunk, kánonéneklés, dallambújtatás, rádiópók, bűvösnégyzet stb. Az a jó énekóra, amikor a gyermek rácsodálkozik, hogy vége van az órának. A játékos éneklés így folyamatosan örömforrássá válhat a gyermek számára.

■ Köszönöm a beszélgetést!

Fotó: Cséfalvay Á. András

HEVERDLE PÉTERNÉ DR. KÖNCSE KRISZTA

PETŐFI SÁNDOR VERSEINEK FOLKLORIZÁCIÓJA FELVIDÉKI NÉPDALOKBAN (1. RÉSZ)

Tanulmányomban szeretném bemutatni, hogyan él tovább a felvidéki népdalokban Petőfi Sándor költészete. Céлом, hogy élményszerűen adják tovább a tanár kollégák a gyerekeknek a költő életművét. Hiszek abban, hogyha helyi értékeket mutatok be, a diákok is kedvet kapnak az író műveinek megismeréséhez. Nagyszüleink idejében az iskolában még sok mindent énekelve memorizáltak a gyerekek, így például a verseket és a szorzótáblát is. Ha ezt a módszert felelevenítjük és Petőfi verseit énekként tanulják meg a mai iskolások is, komplex módon valósul meg a tantárgyak közötti kohézió: a magyar nyelv és irodalomóra, az énekóra és a hagyományörzés nagy találkozássá válik. Arra szeretném biztatni a kedves kollégákat, hogy bátran alkalmazzák az énekelve történő memorizáltatást, mert így jobban rögzül a megtanítandó tananyag; többféle területről támogatjuk meg a tudásanyagot; a gyerekek még évek múlva is vissza fogják tudni idézni a verseket.

PETŐFI SÁNDOR KÖTÖDÉSE FELVIDÉKHEZ

Petőfi Sándor Felvidékhez kötődéséről több adatunk is van: édesanyja, Hrúz Mária 1791-ben született a Turóc megyei Liesnón, mely a Felvidék szlovákok lakta része volt, és a XVIII–XIX. században itt élők többségében evangélikus vallásúnak mondták magukat. Petőfi édesanyja később Maglódra került szolgálónak, majd miután Petrovics István mészáros nőül vette, először Szabadszállásra, majd Kiskőrösre költözött a Petőfi család. Itt született meg fiuk: Sándor. Petőfi Sándor élete során többször is megfordult Felvidéken az 1840-es évektől kezdve, és ezekről az utazásairól *Úti jegyzetek* címmel írások jelentek meg a *Pesti Divatlapban* és az *Életképek* folyóiratban. 1845-ben több felvidéki várost felkeresett: Kassát, Eperjest, Rimaszombatot, Késmárkot, Iglót, Rozsnyót és Losoncot, ahol mindig kitörő örömmel fogadták őt a helyiek és ő is otthon érezte magát:

„Eperjes azok egyike, hol első pillanatban otthon voltam. Tudj’isten, olyan kedves város nekem ez az Eperjes; csinos, szép, zajos, vidám, barátságos tekintetű. Olyan, mint egy életteli fiatal menyecske.” (Petőfi, 1845)

Löcsén járva nehezményezte, hogy a helyiek többsége már nem beszélt magyarul: „Ennélfogva a nap hátralevő részét a vén Lőcsébe kellett töltenünk, melyben igen sok szép fiatal leányzó szívecskéje dobog ... de nem a magyar nyelvért, s ezért, bármi szépek, nem méltók, hogy róluk többet szóljak. Amelyik leány nekem tetszeni akar, magyar legyen az lelkestül-testestül, különben zsebkendőjét sem emelem fel a földről, ha leesik; de az igaz magyar leányért... oh, azért mindent megtennék, amit csak hősi elszántság tehet... még meg is házasodnám.” (Petőfi, 1845)

Gömörbe utazva Murány várát és a vidéket így dicsérte: „Aki valaha Gömörbe vetődik, nagyot vétkezik maga ellen, ha ezt meglátogatni elmulasztja. Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör s ennek ismét legszebb vidéke Murány. Gyönyörűségeken vadregényes táj. Szép derült nyári délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán hazánk valamennyi várai között legközelebb álltak a felhőkhöz a mindenfelől szédítő meredekségű kőszikla ormon.” (Petőfi, 1847)

Vecseklőn pedig a magyar nótá hangjaira emlékezett szívesen: „Míg itt uszonnáztunk: Csomai Jóska cigánybandája gyönyörű nótákat húzott Lavotta, Csermák s másoktól; s különösen megragadt – melyet most először hallottam – a karancsaljai nóta. Hógyné! Az ég is derült-borult hallatára... egyfelől nap sütött, másfelől eső esett... szóval, magyar nóta, magyar vigalom megtestesülése volt.” (Petőfi, 1845) A karancsaljai palóc nóták egyébként Johannes Brahms német romantikus zeneszerzőt is megihlették, ugyanis a *Magyar táncok* című sorozatában is felhasználta ezekből vett dallamokat (Bereczky, 1990, 79).

PETŐFI SÁNDOR KAPCSOLATA A NÉPDALOKKAL

Ahogy látjuk, Petőfitől nem állt távol a magyar nóta ismerete és szeretete. Az alábbi idézetben maga Petőfi az, aki saját költeményét énekként tanítja meg egy vele utazó leánynak:

„Nagy dereglyén visszaindultunk Pestre. Ez alkalmatosság nagyon olcsó utazási mód volt ugyan, de nagyon is unalmas, mert a hajót az ár ellenében emberek vontatták, s így utunk soká tartott. Mind amellet az éj egy részét, legények és egy pár szolgálatba menő lány által rakott tűz körül elég vidáman töltöttük. Ennek egyike csinos paraszt leány és jó dallos volt, kit Petőfi egy pár népdalra tanított be” (Orlay, 1864, 349). Az Orlay Somától származó – kétségkívül egyedinek mondható – idézet indított arra, hogy tanulmányomban Petőfi költészetének népdalokkal rokon kapcsolatára összpontosítsak. Olyan népdalokat vizsgállok, melyeket Felvidéken gyűjtöttek, és feltehetően Petőfi költeményei voltak az ihletői. A népdalgyűjtésekkel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy sokszor az adtaközlő sem tudja, hogy valójában Petőfi költeményeit idézi. Az átalakulás folyamatát pontosan nem ismerjük, de bizonyos megállapításokat tehetünk. Ha az énekest magával ragadja egy szövegrészlet, azt négy sorosra bővíti és strófikussá alakítja. Ha az énekest megihleti egy dallam, „letördeli” róla az idegenszerűséget, nehezebb vagy idegen fordulatokat és a magyar népdalok pentaton hangsorához, dallamfordulataihoz igazítja. Majd a közösség, átvéve az éneket, tovább csiszolja szövegében és dallamában, miáltal az kifejezősége. Petőfinak kb. 80

verse vált népdallá, de ezekből a legtöbb csak egy-egy versszakot vagy sort használt fel az eredeti szövegből. Írásomban kilenc olyan Petőfi költeményt ismertetek, melyek később népdalokként is feltűntek a Felvidéken, és még a XX. századi nagy népdalgyűjtések időszakában is fennmaradtak az adatközlők emlékezetében.

Ezek a felvételek a Zenatudományi Intézet Népzenei Gyűjteményében is meghallgathatóak (ZTI). A legtöbb zenei példa zólyomi gyűjtés eredménye.

Zólyom a XIII. századtól vált szabad királyi várossá és vált a magyar királyok afféle nyári üdülőhelyévé a mohácsi csatáig. 1554-ben itt született Balassi Bálint reneszánsz költőnk. A Rákóczi-szabadságharc után az Esterházy család birtoka lett és az 1848-as események után veszítette el szabad királyi városi rangját. A megye lakosságát Fényes Elek 1847-ben 88 130 főre becsülte, és többségében szlovákok lakták. Petőfi Sándor az 1839/40-es tanévben rövid ideig a szomszédos selmecbányai Evangélikus Líceum poétika osztályába járt, ily módon különösen is fontosnak tekinthetők a zólyomi népdalgyűjtésekből származók.

PETŐFI SÁNDOR NÉPDALLÁ VÁLT KÖLTEMÉNYEI A FELVIDÉKEN

A VIRÁGNAK MEGTILTANI NEM LEHET

Első példám Petőfi Sándor *A virágnak megtiltani nem lehet* című verse.

A vers 1843-ban Debrecenben íródott. Ahogy a népdalokból ismert, úgy itt is természeti képből kiindulva festi le a költő lírai énjének érzéseit: a virág a szerelem metaforája lesz. Már első olvasatra feltűnhetnek a népdalokból is ismert megszólítások: kedves babám, gyöngyvirágom, boldogságom csillaga, szívem gyöngye. Egynemű érzelmet fejez ki: a féltékeny, halálos szerelemről ír művében. Minden versszak egy-egy gondolati egységet képez, ugyanazt a gondolatot viszi tovább – ráérősen építkezve –, lassan görgetve, versszakról versszakra; más-más képekkel ugyanazt az érzelmi állapotot írja le.

Népdalként több felvétel is megtalálható a ZTI honlapján, a Zólyomból valót ismertetem. A népdal első versszakában csak egy szó eltérés van: nyíljék helyett nyíljon. A második versszakban fél sort írt át az énekes: *szép lelkednek, mely világít szerényen*. A dal zeneiségéről elmondhatjuk, hogy a dallamvonal kiugrik a 2. sor elején, éppen ott, ahol ez a szöveg: *hogy ne nyíljon* – ezt a jelenséget zenei szövegfestésnek nevezzük. A virágnak, vagyis a szerelemnek nem tudjuk megtiltani, hogy kinyíljon; a dallamnak sem tudjuk megtiltani, hogy éppen itt szökjön egy nagy ugrással a magasba, mintha csak most kelne életre. Ugyanezzel a jelenséggel találkozunk majd az utolsó sorban is: a *virítani kénytelen* szavaknál.

*A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.*

*Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára
Tündér orcád tejben úszó rózsája:
Bujdosója lennék a nagy világnak,
Vagy od'adnám magamat a halálnak.*

*Kedves babám, megláttalak, szeretlek!
Szeretője lettem én szép lelkednek –
Szép lelkednek, mely mosolyog szelíden
Szemeidnek bűvösbájos tükrében.*

*Ragyogi reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
Hogy az isten áldja meg a lelkedet.*

*Titkos kérdés keletkezik szivemben:
Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?
Egymást úzi bennem e két gondolat,
Mint ősszel a felhő a napsugarat.*

Debrecen, 1843.

1. ábra: A virágnak megtiltani

ERESZKEDIK LE A FELHŐ

Petőfi Sándor *Ereszkedik le a felhő* című verséből két olyan népdalfelvételt mutatok be, melyek más-más dallamra íródtak. A nyolc szótagos sorokból álló, páros rímű versben a lírai én a fülemüle, aki szerelmének énekel egy bús dalt. A verset már 1848-ban megzenésítve hallhatta a közönség Egressy Béni átíratában, ugyanis Rossini *Sevillai borbély* című operájának második felvonásában található egy éneklecke-jelenet, amelyben – a kor szokásainak megfelelően – népszerű kortárs dalokat illesztettek be. A Nemzeti Színház február 9-ei előadásán Wolf Károly tenorista énekelte el először, majd később mások is.

*Ereszkedik le a felhő,
Hull a fára őszi eső,
Hull a fának a levele,
Mégis szól a fülemile.*

*Az óra jó későre jár.
Barna kis lány, alszol-e már?
Hallod-e a fülemilét,
Fülemile bús énekét?*

*Záporosó csak úgy szakad,
Fülemile csak dalogat.
Aki bús dalát hallgatja
Megesik a szíve rajta.*

*Barna kislyány, ha nem alszol,
Hallgasd, mit e madár dalol;
E madár az én szerelmem,
Az én elsohajtott lelkem!*

Cseke, 1846.

Az első népdalváltozat Zólyomból származik. Az előadó a Petőfi-vers minden versszakát – szöveg-változtatások nélkül (egyetlen szó eltéréssel) – éneklé el az 1960-ban rögzített felvételen, mely nagyon közelít az Egressy Béni-féle dallamhoz, vagyis inkább műdalnak mondható. Ezt a tényrt erősítik meg a dallamban szereplő nagy ugrások és félhanglépések, négy sor helyett ötsoros dalt kapunk. Az adatközlő előadásmódja – a lejegyzés alapján – tempo giustonak (fesz) tűnhet, de ha meghallgatjuk a felvételt, inkább rubato (szabadon) módon kell énekelni. A zenei szófestésre is felhívom a figyelmet, ugyanis amikor a fák lehulló leveléről szól a dal, egy magasba felnyúló – népdaloknál szokatlanul nagy ugrás után – lefelé csordogálnak a hangok, majd a fülemüle éneke ismét visszarepít minket a magasba.

A másik felvétel Medveshidegkútról (Nógrád vármegye, határ menti felvidéki település) való 1985-ből, tehát 25 évvel későbbi, mint a zólyomi. Itt utalnék vissza arra a korábban kifejtett gondolatra, hogyan alakítja át a népi érzék a műdal nem magyar karakterhez illeszkedő dallamvilágát: eltűnnek a nagy ugrások, megszűnnek a félhanglépések, megmarad a négysorosság, a második és harmadik sor ugyanazzal a dallammal szólal meg. Ez rendkívül szép példája a dallamok letisztulási folyamatának.

TÁVOLBÓL

Petőfi *Távolból* című verséből is kétféle népdalváltozatot mutatok be, mindkettőt Zólyomban rögzítették.

*Kis lak áll a nagy Duna mentében;
Oh mi drága e lakocská nékem!
Könnyben úszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem reája.*

*Bár maradtam volna benne végig!
De az embert vágyai vezérlik;
Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
S odahagytam őslakom s anyámat.*

*Kínok égtek a szülőkebelben,
Hogy bucsúmnak csókját ráleheltem;
S kinya lángi el nem aluvának
Jéggyöngyétől szeme harmatának.*

*Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
Oh, ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába.*

*Szép reményink hajnalcsillagánál
A jövőndő tündérkert gyanánt áll,
S csak midőn a tömkelegbe lépünk,
Venni észre gyászos tévedésünk.*

*Engem is hogy csillogó reményem
Biztatott csak, minek elbeszélnem?
S hogy mióta járom a világot,
Bolygó lábam száz tövisre hágott.*

2. ábra: Ereszkedik le a felhő – Zólyom

3. ábra: Ereszkedik le a felhő – Medveshidegkút

...Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlök mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Útazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse –
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szíve szegénynek!

Pozson, 1843.

A vers az otthon és édesanyja iránti vágyódásából született, drámaisága csak az utolsó versszakban mutatkozik meg: ne tudja meg az anyja, mily nyomorban él fia.

Az első adatközlő csak két versszakot énekel és elmeséli a felvételen, hogy ezt az éneket hitoktatójától tanulta, aki harmóniumon kísérte magát. A dallam műdalként vált népszerűvé, szerzője Bognár Ignác (1810–1883), aki a Pesti Nemzeti Színház tenoristája volt. Ez lehet az oka annak is, hogy a dallam erősen emlékeztet minket W. A. Mozart *Varázsfuvola* című operájából Tamino képáriájára: a mesterkelt nagy ugrással való nyitás után a második sor megismétlődik egy hanggal lejjebb is; az utolsó sora hármashangzat-felbontásokkal él.

A második változatot, bár ugyanonnan való – és csak egy év különbséggel rögzítették –, érződik, hogy a dallam kezd „megszelídülni”: kisebb ugrásokat használ, kerüli a hármashangzat-felbontásokat.

4. ábra: Kis lak áll a nagy Duna mentén

5. ábra: Kis lak áll a nagy Duna mentén

HEGYEN ÜLÖK

A *Hegyen ülök* kezdetű Petőfi-vers elsősorban hangszeres népzeneként – széki lassúként – élt tovább, vált népszerűvé a népzeneszek körében. A versből leginkább az utolsó versszak ihlette meg a népdalszerzőket annak ellenére, hogy a lírai én minden versszakban valamilyen természeti képpel azonosítja bánatát. Petőfi verse így szól:

Hegyen ülök, búsan nézek le róla,
Mint a boglya tetejéről a golya.
Lenn a völgyben lassu patak tévedez,
Az én fáradt életemnek képe ez.

Elfárasztott engemet a szenvedés.
Be sok bűm volt, örömem meg be kevés!
Bánatomból egy nagy árvíz lehetne,
Örömem kis sziget lenne csak benne.

Fenn a hegyen, lenn a völgyben zúg a szél,
Közelget az időjárás ősz felé;
Ősszel szép csak a természet énnekem,
A haldokló természetet szeretem.

Tarka madár nem fütyörész az ágon,
Sárgapiros levél csörög a fákon,
Innen-onnan le hull a fák levele...
Bár csak én is lehullanék övele!

Holtom után vajjon mi lesz belőlem?
Vadfa lenni szeretnék az erdőben;
Ott lenne az én számomra jó tanya,
Egész világ engem ott nem bántana.

Szeretném, ha vadfa lennék erdőben,
Még inkább: ha tűzvész lenne belőlem;
Elégetném ezt az egész világot,
Mely engemet mindörökké csak bántott.

Pest, 1845.

Írásomban ismét két népdalt hasonlítok össze a verssel, az első Nagybodakról (Pozsony vármegye, Dunaszerdahely közelében) való. A népdal kupolás szerkezetű, mivel a középső sorokban magasabban jár a dallam, az utolsó sor pedig vissza-
 utal a kezdésre. Karaktere tempo giusto.

A második változatot Füleksávolyon (Nógrád vármegye, Losonc mellett) rögzítették. Ez is kupolás szerkezetű dallam, de ennek előadásmódja rubato és közelebb áll a széki lassú variánsokhoz.

6. ábra: De szeretnék (Nagybodak, Felvidék)

7. ábra: De szeretnék (Füleksávoly, Felvidék)

ZÖLD MARCI BALLADÁJA

A soron következő vers Zöld Marci balladáját énekli meg.
 A Petőfi-vers így hangzik:

Negyágú épület, amely be sincs fedve,
 Mely akasztófának vagyon keresztlve,
 Akasztófa mellett hollók károgása,
 Nem volt Zöld Marcinak hét országban mása.

Pej csikó szájában fényes acélzabla,
 Hányta a szikrát, ha a csikó harapta.
 Rajta, Zöld Marci, te futottál, röpiültél,
 Mint a lobogó láng, kit elkapott a szél.

Ugyancsak megteszi!... Marci, hol vehetted
 Lobogó gatyádat, lobogó ingedet?
 Szép menyecskék varrták fehér patyolatból,
 Csók lett érte díjak piros ajakadról.

Szép legény volt Marci, szerették a lányok.
 Ha én utánam is annyian volnának!...
 Amerre Marci járt, volt harang szólása,
 Sok szerelmes szívnek hangos dobogása.

Minek volt sarkantyú kordován csizmáján?
 A szép szó is fogott sörény paripáján.
 Nem is a ló, hanem hát a tánc számára
 Verette a csengőt csizmája sarkára.

Rátermett a táncra Marci, nem tanulta;
 De őtöle sokan tanulhattak volna.
 Betért a csárdába, ha szólt a muzsika,
 S szilaj kedvvel amugy magyarán megrakta.

Nem kívánczozott ő Bakony erdeibe,
 Oda csak a félénk tolvaj rejtjezik be,
 Bokrok közé búvik, onnan ugrik elő,
 Ugy ragadja torkon, aki arra menő.

Marcinak Hortobágy volt rendes tanyája,
 Hortobágy, a puszták óriás királya,
 Kiállt az országút síkjára, s az utas
 Száz lépésről látta, hogy majd lesz ne-mulass.

Ha gazdag utas jött, Marci így kiáltott:
 „Ide az erszénnel, ha nem kell halálod!”
 Ha szegény utas jött, ezt mondta szívesen:
 „Nesze az erszényem, s áldjon meg az isten!”

Fegyverneki pusztá, fegyverneki pusztá
 Szegény jó Zöld Marci halálát okozta,
 Negyágú épület volt halálos ágya
 S temetési dala varjak károgása.

Pest, 1847.

Petőfi verse 1847-ben íródott, de tudjuk, hogy két évvel korábban már egy teljes drámát írt Zöld Marciról, amit végül a Nemzeti Színház nem mutatott be, ezért a szerző haragjában elégette kéziratát.

A népballadát Ghymesen (Nyitra vármegye) rögzítette Kodály Zoltán 1906-ban. Ebben a változatban Zöld Marci történetét a szeretője szemszögéből ismerjük meg. A dallam régies, dór hangsorú, parlando (elbeszélve) előadásmóddal éneklendő.

A ballada teljes szövege így szól:

Addig gyűj el én Mártonom
Míg a szöszöm le nem fonom
Ha el nem gyűssz akkorára
Mást kötök föl a rokkára.

Már harmadik orsóm járja
Szívem a szívedet várja
Gyere Marci bebucsájtak
Jaj, de tiszta szívűl várlak.

Zárott ajtóm nyitva tartom
Szép galambom bebucsájtom
Teszek széket leöltetlek
Vetek ágyat lefektetlek.
Igyunk, együnk ha jól lakunk
Míg reggelig jól alhatunk.

Burónyi látom az eget
Egy terhes felhő fenyeget.
Fúj a szellő Fegyvernektű
Reszketek a mennykövektű

Kértem Marcit az egekre
Hogy ne menjen Fegyvernekre.
De nem hajlott kérésemre
Bánatot hozott szívemre.

Megengedjél szép angyalom
Nem hibábó cselekedtem
Megtámadt egy ellensigem
Elvesztettem reminysigem.

Mikor a vigbúcsút vette
Száját az én számho tette
Úgy csólkolt meg utoljára
Úgy ült fel a lovára.

Háromszor tért lova vissza
Hogy hordozta ide s tova
Tán érzette szerelmünköt
Szerencsétlen esetünköt.

Ha Zöld Marcim veszni talá'
Ragadj el engem is halá'
Mert nála nélkül az élet
Már énnekem csak ítélet.

(ZTI)

8. ábra: Zöld Marci balladája

Zöld Marci alakja azért is ragadhatta meg Petőfi képzeletét, mert a társadalomból kirekesztett, szegénynek született, a gazdagokat kifosztó betyár alakjával azonosulhatott lírai éneje. A vatesz költő mindvégig küldetésének érezte és felvállalta a társadalmi osztályok közötti harcokat, ezért is foglalkoztathatta őt ilyen mértékben Zöld Marci személye.

Írásom első felében öt olyan Petőfi-verset mutattam be, melyekből több népdal is született és kifejezetten olyan változatokat, melyeket Felvidéken gyűjtöttek. Írásom második részében további négyet ismertetek.

A tanulmányi bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Petőfi Sándor összes költeményei (2004). Budapest, Osiris Kiadó.
- Petőfi Sándor (1845): *Úti jegyzetek*. 1845. [Url: https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html](https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html) (Letöltés ideje: 2023. július 5.)
- Petőfi Sándor (1847): *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*. 1847. [Url: https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html](https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html) (Letöltés ideje: 2023. július 5.)
- Petőfi Sándor (1845): *Úti jegyzetek*. 1845. [Url: https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html](https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html) (Letöltés ideje: 2023. július 8.)
- Bereczky János (1990): *Brahms hét magyar témájának forrása*. In: Zenetudományi Dolgozatok 1990–1991. MTA Zenetudományi Intézete, Budapest, 79
- Orlay Soma (1864): *Adatok Petőfi életéhez II*. In: Budapesti Szemle XIX. kötet 37–38. szám, 349.
- ZTI: A Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteményének adatbázisa: <https://zti.hungaricana.hu/hu/> A kottagrafika Sajó József munkája, több népdal saját lejegyzésű.
- Kerényi Ferenc (2008): *Petőfi Sándor élete és költészete*. Budapest, Osiris Kiadó.

SZABÓ MÁTYÁS

LÉLEK – ZENE – BARÁT

Kedves Olvasó!

Na? Mit szólsz a címhez? Három szó, és mennyi minden van/lehet mögötte.

Külön-külön is és összekapcsolva is akár. Az értelmezést Rád bízom, légy szabad. A hozzájuk kapcsolódó apró történeteket pedig örömmel elmesélem Neked...

LÉLEK,

ami nélkül nem igazán, vagy nem érdemes ZenÉlni! Gyermekkoromban kezdődött, amikor még furulyát tanultam a dunapataji zeneiskolában. Valami kezdett feszülni, tágulni, érezhetővé válni, s több lenni, mint a kotta. Jelzett belül egy „hang”, s idővel a szobámban, a négy fal között, ha úgy adódott és „engedtem magamnak”, megszólalt. Szabadon szárnyalt, kicsit billegve, aprókat döccenve a hangok kusza kavalkádjában, még néha hamisan is, félrefogva, de legbelülről. Micsoda szabadságérzés, micsoda fellélegzés! Hangok, amiket néha nem is én irányítottam. Hogy lehet ez? Végre merem hibázni. Végre nem szóltak. Végre próbálkozhattam úgy, ahogy szerettem. Szerintem csak így lehet a lélek szabad, s így válhat a zene örömmé és 'baráttá'. Miért írom le ezeket a sorokat ide? Mert zeneterapeuta-ként és pedagógusként a zeneoktatásban az évek során szinte az ellenkezőjét tapasztaltam. A gyerekek általában nem mernek énekelni, azt hiszik, hogy nem tudnak. A gyerekek kudarcai, féltelmei korlátozzák az éneklés vagy a zene örömeinek átélését. Egy népdalt is nehezen választanak, amit elénekelnek. Tisztelet a kivételnek!

Írországi Erasmus-tanulmányaim során volt lehetőségem több iskolába eljutni, ahol figyelmes lettem arra a felszabaldult éneklésre, amit hazánk táján csak ritkán tapasztaltam kisgyerekek körében. A titok mintha abban rejtett volna, hogy engedték őket hibázni, uram, bocsáss, hamisan énekelni... Nem a hibákra fókuszáltak, hanem a pozitívumokat erősítették és ismételték. Magabiztos és önbizalomteljes hangok születtek idővel. Csodálkoztam is, mikor egy kb. 10 fős kórus micsoda energiával és erővel, no meg hanggal(!) volt képes zengeni a színpadon! Ezen élmények hatására elkezdtem én is így tanítani az ének-zenét Magyarországon. Nem követeltem, hanem megmutattam. Nem (csak) célként használtam a zenét, hanem eszközként. Az életöröm, a boldogság, a közösségformálás, a játék, a tanulás és a lélek(emelés) eszközeként. Természetesen ebben nagyon sokat segített az az attitűd és tudás, amit az ELTE Bárczi Gusztáv gyógypedagógia szakán sajátíthattam el a zeneterapeuta képzés során. S ha már zeneterápia, engedjenek meg egy személyes történetet Írország egy piciny falucskájából, ahol speciális igényű gyerekeket táboroztattak.

Még zöldfülű, zeneterápia iránt érdeklődő és lelkesedő hallgató voltam akkoriban, s egy csoporttársammal együtt készültünk a zenés foglalkozásra. Csodálkoztam és jólesően szemléltem, hogy minden gyermekre jut egy felnőtt segítő. Nem sorolom a kórképeket, legyen elég, hogy nagyon vegyes és kacifántos gyermekek szerepelnek a következő sorokban. Egy ponton azt kértem tőlük, hogy hunyják le a szemüket és kövessék a hangot. Érzékeljék, hogy közel szól-e vagy távol, hangosan hallható vagy halkán... Fogtam hát a furulyám, s egy magyar népdal dallamára improvizáltam. Körbe jártam, mindenkihez odamentem, majd kimentem a folyosóra is, aztán vissza. Egyszer csak egy mosolygós, kerekesszékekben ülő gyermek előtt mentem el a furulyaszómmal... Utólag tudtam meg az igazgatónőtől, hogy évek óta nem tudja mozgatni a nyakát, s amikor elmentem előtte, teljes átszellemüléssel és nagyra nyílt szemekkel követte nyakával a furulya hangját... Most is libabőrös lettem, pedig már 11 éve...

Akkor döntöttem el legbelül, hogy zeneterapeuta leszek! Ekkor láttam és a „bőrömmön tapasztaltam” igazán, hogy a zene sokkal több is lehet, mint kotta, hangszertudás és tiszta hangok... S hogy ennek a közvetítője/eszköze/továbbítója lehetek, az egyszerre megtiszteltetés és áldás. Úgy is írhatnám, hogy azzal foglalkozhatok, amit szeretek és amire – úgy hiszem – teremtvé vagyok. Lélektől lélekig...

1. kép: Művészetek Völgye – LéleKzet Református Udvar
(Füle Tamás fotója)

ZENÉ

és ami mögötte van...

Próbáltad már használni a zenét tanításra? Ha nem, itt van egy rövid történet, melyben elmesélem....

Tanító szakos hallgatóként az utolsó év megpróbáltatásai után vagyunk szakdolgozatírás előtt. Főhősünk nem elégszik meg egy szimpla dolgozattal, neki szimpatikusabb a TDK néven futó (Tudományos Diákköri Konferencia) íromány lehetősége. Keres magának társat is ebben, hiszen tudja már, hogy egy férfi mellé dukál egy nő is. SZ.M. és SZ.K. végül találkoznak, s összedugják a fejüket a kollégium veretes falai közt, s kipattan a különböző, igen formás ötletek, ám egy sem találja el azt a szöveget, amit általában a fején találhatnak... No, nem lankadnak, s bevonják a „bréjnsztormingba” két kedves tanárukat is. Végül az ötletcunami nyertes és kihívást ígérő befutója a következő felkiáltás lett: „Zenésítsük meg az ly-os szavakat!” Arra nincs semmilyen nyelvtani szabály, s a magolás izzasztó terhe helyett, akár észrevétlenül, indirekt módon is megtanulhatóak/memorizálhatóak lennének. Tökéletes feladat, ami végre megoldást és feloldást adhat egy egész „gyerektársadalmi” problémára! Micsoda magasztos cél! Már láttam is a tollbamondások 100%-os, piros csillagjait és pipáit! Szinte előttem voltak a gyerekek felszabadult mosolya, ahogyan örömmel éneklük a versbe szedett szavakat:

„Gergely Károly mosolyog,
Mihály, Ipoly somolyog
Hüvelykujjam gereblye?
Javítsd fiam! Helyes-e?”

Hála, nagy sikert aratott a gyerekek körében, s idővel egyre több pedagógushoz is eljutott. Majd mikor láttam, hogy ez sokkal értékesebb annál, mint hogy bármiféle anyagi hasznom lenne ebből, végül egy videó formájában feltöltöttem az internetre, egyfajta közkinccsként.

Szeretettel ajánlom a fentebb kifejtett munkánk gyümölcsét:

<https://www.youtube.com/watch?v=TiGZpZm1d7k>

Rövid idő alatt nagyon sok pozitív visszajelzés és köszönet érkezett gyermekektől, szülőktől és pedagógusoktól egyaránt. Az már csak hab a tortán, hogy ezzel a projekttel (név/cím szerint: Multidiszciplináris eszközök alkalmazása egy helyesírási probléma feldolgozásában) TDK (Tudományos Diákköri Konferencián) első díjat, valamint az OTDK-n második helyezést értünk el. A zene transzferhatását azóta is lelkesen kutatom és alkalmazom a gyerekek, felnőttek és a szépkorúak körében.

2. kép: Írország, Navan Primary School (ismeretlen fotója)

BARÁT

Igen..., a zene nekem egy jó barátom, akit néha ágyból kikelvén megpengetek, vagy esténként egy jóleső bor mellett megfújok. (Jól hallod, gitár szól és furulya...) Nagyon szeretem a hangszereket. A zene számomra önkifejezés (is). Az életem egy nagyon fontos része. Ott van a vidám együttműködés eufóriájában, vagy az alkotás folyamatának örömteli pillanataiban. Odalopózik a magány perceiben, kibuggyan és vigasztal. A baráti együttlét dallamain keresztül átölel és megnevetet. Nem lehet neki hazudni! S milyen jó ez! Őszinte és hűséges. Ami belül van, az hallatszik kívül is; színpadon, az osztályteremben, a templomban, az udvaron, az utcán... Sok év kellett ahhoz, míg igazán megtanultam kifejezni az érzéseimet, szavakba önteni a mélységet, a nehezen megfogalmazhatót. Ebben a zene mintegy „őszinte barátként” segített, akinek mindig elmesélhettem, mi van velem, mi van bennem... Szó szerint „hangot adtam” az érzéseimnek. Tulajdonképpen ez a zeneterápia fő eszenciája és mozgatóelve is. Megszóltatni, ami belül van, mélyen, kimondatlanul. Amikor a zene így tud hatni, ott történik a csoda, ott lehet terápiás hatásokról is beszélni. Annyira hálás vagyok, hogy megannyi pillanatot láthattam munkám során, amikor ez a csoda megnyilvánul akár egy mosolyban, egy könnyben, egy tekintetben, vagy esetleg a csendben. Szóval a zene melletttem van, vagy inkább bennem, ott húzódik a lélekboröndömben. Ezt a „barátságot” szeretném minél több gyermekkel, felnőttel és szépkorúval nemcsak megismertetni, de megszerettetni is.

3. kép: Saját hangszereim (Szabó Mátyás fotója)

Nem írtam új dolgokat, hiszen Kodály sorai is ezt bizonyítják:

„Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.” – azonban átélni és tapasztalni egészen más!

Autentikus hangszer

Az egyik kedvenc hangszerem következik, melyet ha valaki nem ismer, elsőre megdöbben a megszólaltatási módján. Adott egy henger alakú tárgy, melyből egy rugó lóg ki. Mit szeretne mindenki tenni vele? Meghúzni a rugót. Az pedig tilos! A hangszerünket ugyanis rázni kell, és felcsendül egy morajló, égzengésre hasonlító hang. Itt érdemes megkérdezni a gyerekeket, mire hasonlít a hangja. Lesz ott mindenféle tipp, az oroszlánüvöltéstől a metróhangig. Általában elhangzik az égdörgés vagy vihar hang, erre lecsaphatunk: ez az! Akkor vajon hogy hívják? Pár pillanat alatt kitaláljuk: vihardob. Sőt! Ha a száját befogjuk és fokozatosan nyitogatjuk, a szél süvítésének hangját is utánozza a szívószálduda által megismert hangszínváltozással. De hogyan szól a vihardob? Az ökohangszerünkéből kiderül!

Ökohangszer-bemutató

Mi lehet ebben a hengerben, ami ilyen hangot ad? Kérjük ki a tippeket, lesz itt is rengeteg ötlet, de egy szinte biztosan elhangzik majd: golyók! Több száz helyen mutattam már be a vihardobot, és mindig elhangzik ez az ötlet. Valami súrlódás, valami furcsa, morajló hang. Akkor szedjük szét! Bemutatkozik a chipses doboz! Az alját levágjuk, a tetején lévő kupakba belecsavarunk egy rugót, majd megrázzuk! Viharhang. Ezután szétszedjük, megrázzuk a kupakot: szinte semmi hangja nincs. Akkor a dobozban lesz a titok, nézzünk csak bele!

Láss csodát! Üres! De hát hogy lehet ez? A doboz magától nem szól, a kupakba csavart rugó nagyon halk, de ha összerakom: újra vihar hangja van! A megoldás egyszerű, melyet már a flakolele is megtanított nekünk (lásd 1. rész). Egy hangszerhez rezgés és test kell. Ha viszont kicsi a test, halk a hangja! A rugó rezgése adja a hangot, de a chipses doboz kupakja nem tudja felhangosítani, ehhez kell a papírhenger, a test! Kipróbálhatjuk ugyanezt egy műanyag átlátszó pohárral is, máris megszólal, ha pedig egy papírtörő gurigáját tesszük a pohárba, a hangja mélyebb lesz! Hát persze, mint a hosszú szívószálé: minél hosszabb, annál mélyebb a hangja (lásd 2. rész). Itt az ideje jól megjegyezni a nevét, jöhet a vers!

Hangszervers

Átbeszéljük: milyen is a test alakja. Nem kör, hanem henger, mint az úthengernek! Mi lóg ki belőle? Rugó! Milyen hangja is volt? Morajlás. Ki tudja, mi az az orkán? Bizony, egy nagy szélvihar. Akkor mindent tudunk a versünkhöz, mindenki mutasson hengert! *Henger alakból* (a két kezünket pörgetjük, mint a lassan forog a kerék c. dalnál), *rugó lóg* (széthúzzuk a két kezünket), *benne a hangok* (lefelé mutatunk) *morajlók* (a fülünk körül mozgatjuk az ujjainkat), *szélvihar, orkán* (két karunkat pörgetjük, mintha gyorsúsznánk), *kihallod?* (a fülünkhöz tesszük a két kezünket). *Ez bizony itt a VIHARDOB!* (négyet tapsolunk). Ahogy szoktuk, pár ismétlés után az utolsó szót már nem mondjuk a gyerekekkel, csak fülelünk, milyen hangosan tudják mondani.

Energiser

Ideje mozogni: ha jön a vihar, hideg lesz az idő, jobb, ha előtte gyorsan elmegyünk tűzifáért! Mindenki álljon fel a helyéről, és legyen a visszhangom (épp úgy, mint a medvevadásztnál, az 1. részben). Annyiban izgalmasabb, hogy nemcsak utánozni kell, amit csinállok, de az emlékezetet is megtornáztatjuk: egyre hosszabb mondatot kell visszhangozni! Kezdjük: *Fát vágni (előre csapok a kezemmel)* (itt a gyerekek visszhangoznak, párszor ismételjünk, hogy határozottak legyenek). *Az erdőbe fát vágni* (egy fa sziluettjét lerajzolom, majd előre csapok a kezemmel). *El is menjek, ne is menjek?* *Az erdőbe fát vágni.* (Előre-, majd hátralepek, egy fa sziluettjét lerajzolom, majd előrecsapok a kezemmel). *Fűrész is van, fejsze is van, el is menjek, ne is menjek?* *Az erdőbe fát vágni.* (Egyik, majd a másik kezemre nézek, előre-, majd hátralepek, egy fa sziluettjét lerajzolom, majd előre csapok a kezemmel). *Itt sincs senki, ott sincs senki, fűrész is van, fejsze is van, el is menjek, ne is menjek?* *Az erdőbe fát vágni* (jobbra is nézek, balra is nézek, majd az egyik és másik kezemre nézek, előre-, majd hátralepek, egy fa sziluettjét lerajzolom, majd előre csapok a kezemmel). A játék maga ennyi, de itt kezd érdekes lenni, ugyanis előlről kezdjük, kicsit hangosabban és gyorsabban. Néhány ismétlés után már üvöltve vágjuk a fát és közösen kacagunk magunkon és egymáson! Az ovisokkal elég a Fűrész és fejsze részig eljutni, ha már jól ismerik, csak akkor menjünk tovább!

Csináld magad

Vihardobot nehéz csinálni otthon, hiszen nem sokan tartanak 30-40 cm-es rugót a konyhájukban. Ez okból kifolyólag a csináld magad hangszerünkből fonal lóg ki, és nem vihar hangot ad, csupán kacag vagy épp sír. Egy műanyag/papír/joghurtos pohár alját rajzszöggel lyukasszuk ki, majd fűzzünk át rajta fonalat és a pohár alján – kívül – csomózzuk meg. Ezután vizezzük be a kezünket, majd húzzuk végig a fonálon, és nagyon vicces hangot hallhatunk! A pohár nyekereg, mintha sírna! Ha szakaszosan húzzuk végig a vizes ujjunkat, máris mély, nevető hangot hallhatunk. Ettől kezdve csak a fantáziánk a határ, a pohár kuncoghat, kacaghat, lehet mérges (egy hirtelen lefelé rántással), vagy épp horkolhat (happiness hangon, melyet egy hosszú és három rövid húzással érünk el. A kacagó pohár tökéletes arra, ha pillanatok alatt szeretnénk jó hangulatot teremteni, az óvodásoknak lyukasszuk ki előre a pohár alját és egy előre megcsomózott fonalat próbáljanak a lyukon átdugni, de a legkisebbeknek az is elég, ha csak filccel kiszínezzük a már kész hangszert.

Zenekísérlet

A kísérlethez egy kicsi – akár saját készítésű – vihardobra is szükségünk lesz, melynek azonban hosszabb a rugója. A kérdés: melyik lesz hangosabb? Ilyenkor egy vicces trükköt szoktam alkalmazni, ami a nagyobbaknak gyorsan fel is tűnik. Azt mondom: szavazzunk! Tegye fel a kezét, aki szerint a nagy lesz a hangosabb! Oké, tegye fel a kezét, aki szerint a kicsi lesz a HALKABB! Ilyenkor persze elindul a nevetés, és el is áruhom, hogy aki legalább egyszer feltette a kezét, nyert, ugyanis minél nagyobb egy test, annál hangosabb! Ezt arról is megjegyezhetjük, hogy egy nagy medve hangosabb, mint egy kicsi egér, de emlékeztetünk a gitár és az ukulele méret- és hangerőkülönbségére is (lásd 1. rész). (Ilyenkor azt is hozzá szoktam tenni, hogy a csecsemőknél a hangerő és méret összefüggése valamiért fordítottan arányos, de ezzel most ne foglalkozzunk).

NYÍLIK A ZENEBATYU

A hangszerosztás után a szokásos dalokat egy új dallal fűszerezzük meg, aminek a refrénje így hangzik: „Rázd csak, rázd, a hangszered, én is rázom majd veled” (szolmizálva: mddlddM, mddldrD). Miután a refrént megtanultuk, jöhet a tánc, tessék engem utánozni: *egyszer fent* (felemeljük a hangszerünket és ott rázzuk meg), *egyszer lent* (lelógatjuk a föld felé és ott rázzuk). Ezt 2x megismételjük, majd mehet újra a refrén. Ezután megint változik a tánc: *egyszer kint* (a kör közepének hátat fordítunk, ilyenkor a kicsiknek hozzá is tehetjük, hogy háttal a szőnyegnek, vagy kifelé a falak felé), *egyszer bent* (a szőnyeg felé vagy a kör közepe felé, akár integethetünk is egymásnak a hangszerünkkel). Kétszeri ismétlés után újra jöhet a refrén, majd összekötjük a két versszakot és jöhet az egyszer fent, egyszer lent, egyszer kint, egyszer bent. Ez már egy egész kis koreográfia, amit mindig örömmel táncolnak és énekelnek a gyerekek! Természetesen ne hagyjuk ki a cserebere-dalt (lásd előző részek), hogy minél több hangszert kipróbálhassanak a kicsik.

ZÁRUL A ZENEBATYU

A hangszerek visszacsereje, összegyűjtése, az ismétlés és a felmerülő kérdések megválaszolása után immár sokadszor énekelhetjük a sziasztok-dalt. Aki a hangszerkészítést nem otthonra szánta, hanem a programba ültette, annak ajánlom, hogy mindenki a saját kacagó poharával énekelje (és kacagja) el a dalt!

ÖSSZEGZÉS

Igazán üdítő jelenség, ha a gyerekek korábbi alkalmak példaira és jelenségeire is emlékeznek, mint az esőbot hangutánzása, vagy az ukulele és a gitár méretének és hangerejének különbsége. Minél több példán, tapasztalaton és élményen keresztül mutatunk be egy jelenséget, az annál jobban megmarad és beivódik. Jó zenélést, és ne feledjük: minden hangszer!

KONCZ KRISZTINA

IRODALMI-ZENÉS FOGLALKOZÁS ÓVODÁSOK SZÁMÁRA SZEREPLŐK, KARAKTEREK, CSELEKMÉNYEK ZENEI MEGJELENÍTÉSE

A művészeti nevelés egyik alappillére a zenei nevelés, amely megteremti a kapcsolatot az ember és a zene között. Az élménynyújtás számos és változatos formájával teheti a zenét pótolhatatlanná a gyermek életében. A zenei élmény sokkal maradandóbb, főleg ha a zenével kapcsolatos ismereteket színes és változatos módon közöljük a gyermekek számára. A dallamok hallgatásakor a gyerekek egy új kapcsolatba kerülnek a cselekménnyel, társaikkal, környezetükkel. Jól megfigyelhető ez mesehallgatás során is, ahol a tárgyak, állatok, jelenségek „megszóltatása”, kihangosítása, az érzelmek zenei kifejezése fokozni tudja a befogadói élményt. A két művészeti ág összekapcsolásával létrehozhatunk egy olyan előadást, amelyben a mesét zenei elemekkel keltünk életre. Az előadás módja az előadó – elsősorban az óvópedagógus – kreativitására van bízva, aki kitalálhat egy saját mesét, illetve egy már megírt mesére is improvizálhat néhány dallamot, dallammotívumokat valamilyen hangszeren. Az óvodában leginkább alkalmas hangszer a furulya, fuvola, gitár, hegedű, xilofon, bendzsó, metalofon, illetve az apró ritmushangszerek.

Módszertani írásomban egy óvodai foglalkozástervet mutatok be, amelyben az óvópedagógus egy már létező mesére, *A nyulacska harangocskája* című láncmesére improvizál néhány dallamot, kiemelve a szereplők jellemvonásait és cselekményeit. A gyerekeket bevonhatjuk a mesélésbe, ha néhány ritmushangszereken megszóltatnak bizonyos szereplőket, azonban ajánlatos előtte már megtanulni, begyakorolni a ritmushangszereken jelzett dallammotívumokat, így a mese varázsa sem törik meg az előadás közben. A mese ugyanakkor előadható úgy is, mint ahogy a mintafoglalkozásban is szerepel: hogy a gyerekek csupán élvezik a mesét. Esetleg a történet után beiktathatunk néhány gyermekjátékot, melyekkel megmozgatjuk az ovisokat.

A mesét az óvónő megzenésítheti úgy, hogy a szereplők jellemvonásait szóltatja meg a hangszeren, de akár háttér-dallamot is beletehet, amely kifejezhet hangulatot vagy cselekményelemet is. A dallammotívumokat ajánlatos többször is megismételni, hogy hitelesebbé váljon az, amit ki szeretnénk fejteni a hangszeren. Továbbá tanácsos ügyelni arra, hogy egyszerre ne szólaljon meg több hangszer, mivel az zeneileg káoszt okozhat, illetve a mese varázsa is megtörhet.

A zene és a mese kombinációjának e típusában célszerűbb, ha nem használunk bábokat vagy jelmezt. A mintában meg-elevenítem a szereplők jellemvonásait, továbbá játszom háttér-dallamokat is, amely hatására a gyerekek élményszerűbben tudják elképzelni a szereplőket. Az előadást érdekesebbé tehetjük, ha két óvónő is részt vesz a mesélésben, így lehetőség adódik arra is, hogy az elbeszélések és a mesélő beszéde mögé zenei aláfestések kerüljenek.

Mesélés közben figyelünk a tiszta kiejtésre, a varázs megteremtésére és lehetőséget adunk arra, hogy a gyermekek is valamelyest a történekek részévé váljanak az apró ritmushangszerekkel, mozgáselemek által. A mese elején különféle visszhangjátékokat játszunk le a gyerekekkel, amelyek fejleszthetik az óvodások tempó- és dinamikaérzését.

A foglalkozás célja: A mese bemutatása több dallammotívummal, zenei elemekkel gazdagítva. A mesei karakterek megjelenítése hangszereken. A mesélés közben a gyerekek örömmel és önkéntesen csatlakozzanak be a mesélésbe. Megismerkedjenek a különféle ritmushangszerekkel és azok használatával. A hangszerek alkalmazása azzal a céllal történik, hogy az kiegészítse a nem zenei jellegű képzetet is. Fontos cél továbbá megismerni néhány légzőgyakorlatot, majd megtornáztatni a hangszálakat a visszhangjátékok által.

Korcsoport: kiscsoportosok, azonban bármilyen korcsoport számára bemutatható az előadás.

Segédesszközök: csengő, illetve triangulum, csörgőtőjás, furulya, ritmuspálcák, hullámos fapálcák

Motiváció – ráhangolódás: Bevezetésként eljátszunk néhány hangot, például a harangok kongását különböző hangmagasságban, amelyet a testünk hajladozásával is érzékeltethetünk. Meglátogatjuk az állatokat, kihangosítjuk a medve hangját, a madarak csicsergését, a macska nyávogását, a nyuszi lélegzését. Az állathangokat különböző hangmagasságban és tempóban is megszóltatjuk, miközben a helyes éneklésgézt is elmélyítjük.

Ezt követően visszhangjátékban vehetnek részt a gyerekek: az óvónő elénekel egy állatnevet, a gyermekek azt visszaéneklük. Miután már ráéreztek a feladatra, próbálkozhatunk úgy is, hogy az óvónő az állatok nevét éneкли, a gyerekek pedig a kicsinyeiket éneklük vissza ugyanazon a dallamon, amelyen az óvónő éneкли (például ló – csikó, kutya – kölyökkutya párosa).

Fő rész: A játék után következhet a mese bemutatása.

„Képzeljétek, gyerekek, ezen a nagyon szeles őszi napon egy kis szellő hozzám fűjt egy történetet. A történetben volt egy nyulacska. Annak a nyulacskának volt egy szépen szóló harangocskája. (Közben egy csengőt, esetleg egy triangulumot megszóltatunk ti-ti – ti-ti ritmusmotívummal.)

Ment, mendegélt ez a nyulacska az erdőben. (Ahogy mendegélt a nyulacska, eljátszunk a furulyán egy dallamot, mely az erdőben való sétálás kedves hangulatát teremtheti meg. Két óvónő esetében a mese első bekezdésétől is már furulyázhatja a dallamot az egyik óvónő, amíg a másik nevelő a mesélő részét mondja el a gyerekeknek. A dallam, amelyet elfurulyázik az óvónő, Gryllus Vilmos „Reggeli harmat” kezdetű gyermekdalának dallamára íródott.)

(Forrai, 2016, 235)

Addig ment, mendegélt, hogy erősen elfáradt, s lefeküdt egy bokor alá. Amint lefekszik, gondolja magában:

– Jaj, istenkém, még el találok aludni, s valaki majd ellopja az én szépen szóló harangocskámat. (A csengőt vagy a triangulumot ti-ti ritmusmotívummal megszólaltatjuk.)

Leveszi a harangocskát a nyakáról, fölakasztja a bokornak egy belső ágára, aztán szépen visszafekszik a bokor tövébe, s elalszik. (Elfurulyázhatunk egy már ismert altatódalt, hogy jobban aludhasson a kis nyuszi, a gyerekekkel is énekelhetjük a dalocskát, ha felismerték a furulyán eljátszott dallamot.)

(Forrai, 2016, 227)

Már alszik, mélyen alszik. Alszik a nyulacska, s hát képzeljétek, amikor fölébredt, nézi, nézi a bokrot: volt bokor, nincs bokor. A kicsi bokorból olyan magas fa lett, amíg aludt, hogy alig látott a tetejébe. De jó, hogy fellátott, mert éppen ott lógott és csilingelt a fának a legfelső ágán (előbb megszólaltatjuk a csengőt, illetve a háromszöget ti-ti – ti-ti ritmusmotívummal, hogy a gyerekek kitalálják, hogy mi lógott a fa legfelső ágán) – a szépen szóló harangocskája.

Felszól a nyulacska:

– Hallod-e, te szépen szóló harangocska, gyere le!

– Nem megyek én! Minek tettél a bokor ágára? (Gyorsabb tempóban a ti-ti – ti-ti dallammotívummal érzékeltetjük a harangocska tagadó hangulatát az elején, de akár addig is, amíg a harangocska beszél.)

Megharagszik a nyulacska, mondja a fának:

– Fa! Add ide az én szépen szóló harangocskámat!

– Nem adom biz én! (Az elején néhány alkalommal vagy az egész mondat alatt is megszólaltathatjuk a fa hangját fapálcák segítségével hosszabb, tá-á ritmusmotívummal.)

– Nem adod-e? Megállj csak, mindjárt visszaadod!

Szaladott a baltához, s kérte:

(Eljátsszuk a nyulacska fürge szaladását furulyán. A dallam, amelyet játszunk, a „Hová mégy, te kisnyulacska” kezdetű gyermekdal egy részlete, az „ingyom-bingyom táliber...” motívuma. A kisnyulacska szaladását a továbbiakban is ezzel a dallammal érzékeltetjük.)

(Orsovics, 2008, 57)

– Balta, vágd ki a fát, fa nem akarja visszaadni szépen szóló harangocskámat. (Két óvónő esetében egy mesélheti, a másik a zenei elemekkel megszólaltathatja a szereplők hangját, minden felsorolásnál.)

– Nem vágom biz én! Van nekem egyéb, amit vágjak! (A ritmuspálcák segítségével többször utánozhatjuk a balta „kopo-gó” hangját tá, ti-ti dallammotívumokkal)

– Nem vágod-e? Megállj csak, mindjárt kivágod!

Szaladott a köszörűkőhöz, s kérte:

(A nyuszika fürge szaladását furulyán elevenítjük meg, ugyanazon a dallamon)

– Köszörűkő, köszörüld meg a baltát, balta nem vágja le a fát, s a fa nem adja vissza az én szépen szóló harangocskámat (két óvónő esetében itt is megvalósulhat a kétirányú szerepkör)!

– Nem köszörülöm biz én! (A hullámos ritmuspálcákkal hosszan tá-á ritmusmotívumot játszunk el akár háromszor is, majd a gyerekek is kipróbálhatják. Hogy jobban érzékelhető legyen a tá-á értékű ritmus, alkalmazhatunk csörgőtojást is.)

– Nem-e? Mindjárt köszörüld te!

Szaladott a vízhez:

(Az ingyom-bingyom táliber... motívumát furulyázza az óvópedagógus)

– Víz, hajtsd ki a köszörűkövet, köszörűkő nem akarja megköszörülni a baltát, balta nem akarja kivágni a fát, fa nem akarja visszaadni az én szépen szóló harangocskámat (szintén megvalósítható a mesélés és a zenei elemek megszólaltatása két óvónő esetében).

Mondotta a víz:

– Bizony nem hajtom én a köszörűkövet, van nekem, amit hajtsak, az elég! (Egy csörgőtojást, esetleg egy esőbotot is alkalmazhatunk, amelyet lassabb tempóban megzörgetünk, a víz hullámozását idézve).

Továbbfutott a szegény nyulacska, szólítja a bikát (szintén eljátsszuk a nyuszi szaladását furulyán):

– Bika, add meg a vizet, víz nem akarja hajtani a köszörűkövet, köszörűkő nem akarja megélezni a baltát, balta nem akarja levágni a fát, a fa nem akarja visszaadni a szépen szóló harangocskámat. (Mivel már tudják a gyerekek is, az óvónőkkel együtt megszólaltathatják az apró hangszereket a szereplők jellemzéséül.)

Mondotta a bika:

– Nem iszom biz én! Ittam én már vizet eleget! (furulyával eljátsszuk az improvizált dallamot akár négyszer is, de akár a bika beszéde alatt is, amely a bika dölyfös hangját adhatja.)

Hej, megharagudott a szegény nyulacska, szaladott a vadászhoz (eljászuk a nyuszi fürge szaladásának dallamát furulyán):

Vadász, lödd meg a bikát, nem issza meg a vizet, víz nem hajtja a köszörűkövet, köszörűkő nem élezi meg a baltát, balta nem vágja le a fát, fa nem adja vissza szépen szóló harangocskámat. (A nyuszika mondata közben most más gyerekek is kipróbálhatják a ritmushangszereket, amelyeket már begyakoroltak, közben a két óvónő szerepköre is kettéosztódhat.)

Mondogatta a vadász:

– Mit gondolsz, nyulacska, csak nem lövök bikát! (A furulyán lefogunk egy alsó „c” hangot és röviden megfújuk többször is úgy, hogy az egy rövid, sípoló hangot adjon ki.)

Továbbfutott a nyulacska búsan, s találkozott az egérrel (eljátsszuk az ingyom-bingyom táliber... motívumát):

– Egér, csípd meg a vadász lába szárát, vadász nem lövi meg a bikát, bika nem issza meg a vizet, víz nem hajtja meg a köszörűkövet, köszörűkő nem élezi meg a baltát, balta nem vágja le a fát, fa nem adja vissza szépen szóló harangocskámat. (Két óvónő esetében amíg az egyik mesél, addig a másik megszólaltatja a zenei elemeket ügyelve arra, hogy ne történjen zenei zavar.)

– Nem csípek biz én! (Furulyán néhányszor eljátsszuk egy kitalált dallamot, amely által az egérke hangját keltjük életre.)

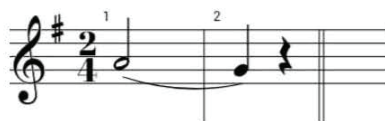

– No, megállj! – mondotta a nyulacska. – Mindjárt elpanaszolok a macskának!

Szaladt is gyorsan a macskához s kérte szépen könyörögve (a nyuszika szaladásának dallamát eljátsszuk):

– Macskám, macskám, édes macskám, fogd el az egeret! Lásd, egér nem csípi meg a vadász lába szárát, vadász nem lövi meg bikát, nem issza meg a vizet, víz nem hajtja meg a köszörűkövet, köszörűkő nem élezi meg a baltát, balta nem vágja le a fát, fa nem adja vissza a szépen szóló harangocskámat. (Az egyik óvónő mesél, míg a másik nevelő a hangszerek által megszólaltatja a szereplők jellemvonásainak hangját, abban az esetben, ha két óvónő vesz részt az előadásban.)

Elfogom én jó szívvel, csak hozzá nekem tejet! (A furulyán megszólaltatjuk a macskanyávogó hangját háromszor, négyszer is.)

Na, szaladt is a nyulacska, találkozik épp a tehénnel (a nyuszika fürge szaladását furulyán életre keltjük):

– Tehén, adj nekem tejet! Tejet adok macskának, macska elfogja az egeret, egér megcsípi a vadász lába szárát, vadász meglövi a bikát, bika megissza a vizet, víz hajtja a köszörűkövet, köszörűkő megélezi a baltát, balta levágja a fát, fa vissza-

adja nekem szépen szóló harangocskámat. (Két óvónő esetében a szereplők hangját a zenei elemekkel valósítjuk meg, akár gyerekek segítségével is.)

Mondotta a tehén:

– Adok én jó szívvel, csak előbb hozz füvet! (A tehén szavai előtt többször is, de akár a mondata közben is furulyán eljátszunk a kitalált dallammotívumot, amely a boci bögő hangját adhatja.)

Szaladott is a nyulacska a kaszáshoz (a nyulacska szaladását szintén furulyával megszólaltatjuk):

– Kaszás, adj nekem füvet! Fület adom téhénnek, téhén nekem tejet ad, tejet adom macskának, macska elfogja az egeret, eger megcsípi a vadász lába szárát, vadász meglövi a bikát, bika megissza a vizet, víz hajtja a köszörűkövet, köszörűkő megélezi a baltát, balta levágja a fát, fa visszaadja nekem szépen szóló harangocskámat. (A gyerekekkel ismét eljátszhatjuk a szereplők hangját az apró hangszerek segítségével, viszont ügyelnünk kell, hogy e sok karakter megjelenítése közben ne alakuljon ki zenei zavar.)

Megsajnálta a kaszás a szegény nyulacskát, vágott neki füvecskét. (A furulyával néhányszor eljátszunk egy dallamot, amely a kasza süvítő hangját teremtheti meg.)

Vitte is nagy örömmel a téhénnek. Téhén megette a füvecskét, s adott mindjárt tejecskét a nyulacskáknak. Tejecskét vitte macskának, macska megitta, s uccu neki, mindjárt megfogta az egeret. Eger megcsípte a vadász lába szárát, vadász meglőtte a bikát, bika megitta a vizet, víz hajtotta a köszörűkövet, köszörűkő élesre fente a baltát, balta levágja a fát, fa mindjárt visszaadta a nyulacskáknak a szépen szóló harangocskáját. (A szerepeket a zenei elemekkel megszólaltatjuk két óvónő esetében, bevonhatjuk a gyerekeket is, viszont itt már nem szükséges végig megelevenítenünk minden szereplőt.)

De bezzeg mindjárt felkötötte a nyakára: giling – galang (csengő, esetleg háromszög által előbb ti-ti – ti-ti dallammotívumot játszunk el, hogy a gyerekek emlékeznek-e rá, mi adott ki ilyen hangot) – szóló a harangocska. Többet soha le sem oldotta a nyulacska. Aki nem hiszi, nost, az járjon utána!

A foglalkozás befejezéseként a gyerekekkel vagy akár a ritmushangszerekkel is játszhatunk visszhangjátékokat, amikor az óvónő eltapsol egy ritmust, amit a gyerekek visszatapsolnak. Továbbá elénekelhetünk egy ismert gyermekdalt Forrai Katalin *Ének az óvodában* című gyermekdalgyűjteményéből is. Tekintve a szellőre, amely elhozta, majd tovább vitte a mesét, elénekelhetjük a Kodály Zoltán dallamára írt *Tekereg a szél* kezdetű gyermekdalt. A dalra kitalálhatunk játékokat is. Éneklés közben az óvónő elindít egy körkörös menetet, amelyet megszakít és tekergő menetelésben folytatja, a dal végére újra kialakítanak egy kört.

(Forrai, 2016, 231)

A tanulmányi bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Forrai Katalin (2016): *Ének az óvodában*. Móra Könyvkiadó, Debrecen, ISBN 978 963 415 656 7.
- Orsovics Yvette (2008): *Zenei nevelés az alapiskola 1. osztálya számára*. Iskolai tankönyv, Slovenská Grafia, Pozsony, ISBN 978 80 10 01529 0.
- Benedek Elek: *A nyulacska harangocskája*. Url: <https://egyszervolt.hu/estimese/benedek-elek-a-nyulacska-harangocskaja-20180328.html> (2023. 5. 6.)

TÁRKÁNYI ÁDÁM

ÉLETRŐL-HALÁLRÓL OLVASNI

SZÖRNYEK AZ IRODALOMÓRÁN

A halál az emberi élet és egzisztencia természetes része. Annak ellenére, hogy a közmédiából nap mint nap értesülünk halálesetekről, a témát napjaink társadalmában, s szűkebb értelemben a felnőttek és gyermekek párbeszédében gyakran hallgatás övezi. Pszichológusok, biblioterapeuták és irodalomkutatók egybehangzó véleménye szerint fontos, hogy a gyermekeknek és fiataloknak szánt irodalmi alkotásokban jelen legyenek a szorongást és félelmet keltő motívumok, mivel ezek is fontos aspektusai az egészséges pszichoszociális fejlődésnek. Ennek ellenére a pedagógiai dokumentumok és tankönyvek csekély mértékben teszik lehetővé az elmúlás témájáról való beszédet. Ahogy azt a címben szereplő elferdített Márai-szállóge is exponálja, jelen tanulmány az említett belátásból kiindulva egy alternatív korpusz – gyermekek és felnőtt fiatalok számára íródott, horrorisztikus hatások kiváltását megcélzó irodalmi szövegek – módszertani aspektusaival foglalkozik. A negatív érzelmek és a gyermek-, illetve kamaszkor meglehetősen szokatlan párosítást alkotnak, így a dolgozatban fellelhető, Siobhan Dowd – Patrick Ness *Szólít a szörny* c. regényéhez készült módszertani ötlettár a félelmet, szorongást és más tabutémákat tematizáló irodalmi alkotások irodalomórai feldolgozásához nyújt javaslatokat. A dolgozat olyan módszerek és értelmezési szempontok bemutatására törekszik, amelyek segítségével érdemes hozzáfogni az ilyen típusú szövegek tanórai feldolgozásához. Még mielőtt rátérnénk a dolgozat pedagógiai-didaktikai pozíciójának a meghatározására, a logika úgy kívánja, hogy röviden szó essék a regény általános jellemzőiről.¹

SIOBHAN DOWD-PATRICK NESS: SZÓLÍT A SZÖRNY

A Siobhan Dowd ötletein alapuló, Patrick Ness által kivitelezett ifjúsági regény angol nyelven 2011-ben jelent meg. A szokatlan szerzői együttműködés nem várt sikert hozott, amit a mű pozitív kritikái fogadtatásán túl az elnyert irodalmi díjak és kitüntetések száma is alátámaszt (Carnegie Medal, Kate Greenway Medal, British Children's Book of the Year, Red House Children's Book Award, Kitschies Red Tentacle). A regényből 2016-ban filmadaptáció készült Patrick Ness forgatókönyve alapján J.A. Bayona rendezésében. Magyar nyelven a mű 2012-ben jelent meg Szabó T. Anna fordításában, a Vivandra Kiadó gondozásában.

A regény heterodiegetikus narrátora szenvtelen őszinteséggel nyújt betekintést a 13 éves Conor idealizált, problémamentes gyermekkortól távol álló mindennapjaiba. A műben kizárólagosan a gyermek nézőpontja érvényesül. Conor szociális és pszichológiai problémái a szereplők viszonyrendszerének elemzésén keresztül körvonalazódnak a legtisztábban, melyek élete különböző szinterein reprezentálódnak. A fiút éjjelente édesanyja elvesztésével kapcsolatos rémálmok gyötörik. Édesanyja betegsége miatt a főszereplőnek több nehézséggel is szembe kell néznie. Megjelenik például a „felnőtt gyermek” toposza, amikor édesanyja a kórházból hazatérve képtelen ellátni a fia körüli teendőket. Conor helyzete miatt az iskolában a tanárai jóval elnézőbbek vele, mint az osztálytársaival, ami miatt utálják, zaklatják, sőt fizikailag is bántalmazzák. A fiú édesapja, akire a megpróbáltatások idején támaszkodhatna, Amerikában él új családjával. A nagyamama az egyetlen olyan szereplő, aki felveti lánya halálának az eshetőségét, s ez a fiúban hatalmas ellenszenvet vált ki, ettől a ponttól fogva Conor rögeszméjévé válik, hogy anyukája meggyógyul, s hallani sem akar az elmúlás gondolatáról. Az említettek alapján nyilvánvaló a főszereplő kilátástalan helyzete, azonban a segítség nem várt helyről érkezik. A házukkal szembeni temető mellett tornyosodó tiszafa éjszakánként egy hatalmas szörnyre transzformálódik, akit – elmondása szerint – maga a fiú „szólított”. A szörny egyezséget köt a fiúval: három történetet mesél el neki, miután Conor maga mondja el a saját „igazságát”. A *Szólít a szörny* gazdag metaforikus-motivikus jelentésszerkezetet működtet, melynek központi eleme a valóság és fikció határát folyamatosan megsértő monstrum. Conor a szörnyvel való találkozásokat csupán álomnak gondolja, ám reggelente rendszeresen a látogatásra utaló tárgyi bizonyítékokat talál (tiszafabogyók, levelek). A tiszafa sokféle arcát mutatja a regényben: egyszer őrzőgö, animális fenevad, máskor szolidaritást vállal a fiúval, vigasztalja. A szörny értelmezése metaforikus szinten is az ambivalencia irányába mutat. Conor és édesanyja a regény során többször megjegyzi a tiszafával kapcsolatban, hogy mérgező növény. A cselekmény előrehaladtával azonban a szörny a végső reménysugarat jelenti az anya számára, ugyanis az utolsó kipróbált gyógymód alapanyaga a tiszafa, s ezért gondolja úgy Conor, hogy a szörny majd megmenti az anyukáját. A monstrum által elmesélt történetek – műfajelméleti szempontból parabolák – végtelenül allegorikusak, és sokféleképpen értelmezhetőek. A parabolák az élet olyan esszenciális viszonylagosságaira irányítják a figyelmet, mint például a jó és a rossz dichotómiája. Ezek az allegorikus kódokat működtető történetek Conor világára is rávetíthetőek, a szereplők viszonyrendszerének gazdag újraértelmezési lehetőségét foglalják magukban.

¹ A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a megfelelően argumentált szövegelemzést, így kénytelen vagyok csupán a cselekmény és az alapvető narratológiai jellegzetességek ismertetésére szorítkozni. A regény részletesebb elemzéséhez vö. Limpár Ildikó (2021): *A valóság szörnyetge* Siobhan Dowd és Patrick Ness *Szólít a szörny* című regényében, Nagy Gabriella Ágnes (2020): *A haldoklás körzetei*.

MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK

Az alább bemutatott foglalkozásterv a konstruktív pedagógia² alapelveire épül, amely a hagyományos, ismeretközlő irodalomoktatási modellel ellentétben az irodalmi szövegek jelentésrétegeinek szakszerű feltárására helyezi a hangsúlyt. A konstruktív pedagógia eredményei alapján az új ismeretek elsajátítása aktív, értő-elemző és értékelő folyamat, mely során az új ismeretek a már elsajátított ismeretek bizonyos részrendszerébe ágyazódnak be, ami alapján véve határozza meg az oktatás módszertani eszköztárát. A reflektív-interaktív tanulási technikák mellett, hogy segítik a diákok aktív részvételét az oktatási-nevelési folyamatban, fokozottan fejlesztik a kritikai gondolkodást, de termékeny táptalajt biztosítanak a különböző kompetenciaterületek fejlesztésére is. A *Szólít a szörny* c. regény segítségével a legtöbb kulcskompetencia effektíven fejleszthető, a módszertani összeállítás a szövegértés és szövegalkotási kompetenciák mellett kitüntetett szerepet biztosít a szociális kompetenciák fejlesztésének.

A foglalkozásterv elsősorban a középiskolák első és második diákjai számára készült, de ha a tanár úgy gondolja, hogy a diákok eléggé érettek és megbirkóznak az elmúlásról való (együtt)gondolkodással/beszélgetéssel, nyugodtan felhasználható korábban, az alapkiskolák felsőbb évfolyamaiban (nyolcadik, kilencedik osztály) is.

A regényt házi olvasmányként olvassuk, s hagyjunk elegendő időt a diákok számára arra, hogy megfelelően elmélyüljenek a szövegvilágban (2-3 hét). A befogadás minden fázisában legyünk elérhetőek a tanulók számára, bármilyen szöveg-vel kapcsolatos kérdésre készségesen válaszoljunk. Az olvasatás előtt fontos, hogy a foglalkozásterv céljainak megfelelően megfigyelési szempontokat határozzunk meg a tanulók számára, így a diákok részéről koncentráltabban zajlik az olvasási tevékenység. Esetünkben ilyen megfigyelési szempontok: 1. az anya betegségére utaló tünetek, 2. Conor viselkedése: A., az iskolában, B., otthon, C., a nagymama házában, D., az iskolában, 3. a szörny és Conor kapcsolata. Lehetőség szerint a diákok jegyezzék le a meghatározott szempontokkal kapcsolatos észrevételeiket, s indokolják azokat a regényből vett szépirodalmi idézetekkel.

RÁHANGOLÓDÁS: SZUBJEKTÍV OLVASÁSÉLMÉNY

Mivel a *Szólít a szörny* a korosztály és az életpasztorátok szempontjából is intenzív emóciókat válthat ki a befogadóban, ezért érdemes a szöveggel kapcsolatos olvasói élmények megbeszélésével kezdeni a regényről szóló órák sorát. Nyomtasunk ki vagy projektor segítségével vetítsünk ki néhány, a szöveg központi témáját (félelem, halál, halálfélelem, elengedés, elfogadás) érintő képet, majd kérjük meg a diákokat, hogy válasszanak a képek közül. Azok a diákok, akik azonos képet választottak, a feladat során együtt fognak dolgozni. Első körben minden csoport feladata, hogy megvitassa a választás okát, illetve, hogy címet adjon a választott képnek. Miután ez megtörtént, adjuk feladatul, hogy a képek kapcsán megvitatott érzelmeket, gondolatokat próbálják meg elhelyezni asszociatív módon a regény kontextusában. Ezek után lehetőségünk nyílik a diákok szubjektív érzéseinek, érzelmeinek a megvitatására a regény kapcsán. Itt roppant hangsúlyos a munkaforma megválasztása az osztály klímájának (gondolok itt elsősorban a tanár-diák, illetve a diákok közötti kapcsolatokra) megfelelően. Amennyiben a tanár úgy ítéli meg, hogy az érzelmi kibontakozásnak és megnyilatkozásnak a későbbiekben nem lesznek káros hozadécai (gúnyolódás, szégyenérzet), akkor érdemes erről frontálisan, az egész osztály előtt beszélgetni a következő kérdések mentén: Milyen kérdések merültek fel benned a regénnyel kapcsolatban? Mi a legnagyobb félelmed? Mikor szoktál félni? Mit csinálsz akkor, amikor félsz? Kivel szoktál beszélgetni a félelmeidről? Ellenkező esetben foglaljuk az imént felsorolt kérdéseket szemponttáblázatba, s mindenki individuálisan, anonim módon töltse ki, majd a tanár tetszés szerint néhányat olvasson fel a megoldások közül. A feladat második részeként pedig kérjük a diákokat, hogy állóképek formájában ábrázolják az általuk választott regényepizódot.

JELENTÉSTEREMTÉS: A HALDOKLÁS NYOMAI

A regény fő mozgatórugója Conor édesanyjának betegsége. Alakítsunk ki 3-4 fős csoportokat, s kérjük a diákokat, hogy gyűjtsék össze az Anya betegségére vonatkozó tünetegyüttest. Miután elkészültek, célszerű a tüneteket a következő szempontok szerint, immár közösen csoportosítani:

- A betegség testi tünetei
- A betegség lelki tünetei
- A betegségre utaló motívumok

Itt fontos megjegyezni, hogy a regény fókuszában nem az Anya vívódása áll, hanem az, hogy Conor hogyan éli meg édesanyja elvesztésének gondolatát. Ebből kifolyólag a regényben meglehetősen kevés – az anya szempontjából – önreflexív résszel találkozunk, s ez a megoldások sokszínűségét eredményezi.

A rövid, analitikus feladatok követően hasznos lehet kiselőadás formájában összefoglalni azokat az ismereteket, amelyeket a serdülőkorú diákoknak érdemes tudniuk a rosszindulatú daganatos betegségekről – fontos, hogy ilyen tudásra és érzékenységre is szert tegyenek a diákok (egészséges életmódra való nevelés). Biológiai téma révén célszerűnek tűnik itt

² A konstruktív pedagógiáról bővebben vö. Nahalka István (1997): *Konstruktív pedagógia – egy új paradigma a láthatáron (I.)*, illetve Kovács Szilvia (2015): *Konstruktív pedagógia és kooperatív tanulás* című írásait.

a tantárgyközi kapcsolatokra történő ráerősítés, kifejezetten hatásos lehet, ha szakember (biológus-rákkutató, biológusnár) segítségét kérjük az óra ezen részének lebonyolítására.

KOZMIKUS MAGÁNY

A regényben a szereplők viszonyrendszerének mélyebb megértését segíti elő a jellemtérkép³ elnevezésű grafikai szervező. Célszerű ismét a kiscsoportos munkaformát választani, ahol minden csoport 1-1 kulcsszereplő jellemzésén dolgozik (pl. 1. csoport: Nagymama, 2. csoport: Apa, 3. csoport: Lily).⁴ A szereplők jellemzőit, tulajdonságait a diákok a szöveg alapján megfogalmazott érvekkel is alátámasztják. A jellemtérképek frontális megbeszélése és bemutatása után⁵ közösen készítsük el a táblánál vagy csomagolópapírra Conor jellemtérképét. Ezután – a már meglévő – csoportok az előző feladatban kapott szereplő Conorhoz való viszonyát kell megvitatniuk. Ez utóbbi feladat ellenőrzése során legyünk résen, ugyanis a szöveg olvasása során a befogadó nagyon elfogult lehet Conort illetően: pl. hajlamosak vagyunk elítélni Conor édesapját, holott a szövegből nem derül ki, miért váltak el a szülők, hasonlóképp a nagymama is negatív fényben tűnik fel a regényben, pedig ő csak Conor érdekeit szem előtt tartva cselekszik. Amennyiben több – az előzőekhez hasonló – nehezen eldönthető állítás is megfogalmazódik, ezeket célszerű összegyűjteni, majd az akadémikus vita (Pethőné, 2005, 205) módszerével, – természetesen tanári moderálás mellett – érveket és ellenérveket felsorakoztatva, közösen megbeszélni, megvitatni az elhangzott kérdéses állításokat. (Erre megfelelő állítások lehetnek: 1. Conor helyesen tette, hogy megszabadította barátságát Lilyvel, 2. Conor édesanyja helyesen tette, hogy nem beszélt fiával a betegségéről, 3. Conor jogosan tartózkodik nagymamájától).

A MESÉLŐ SZÖRNY

Mivel a szörny három történetet mesél el Conornak, ezért újfent érdemes a kiscsoportos munkaformát választani. A diákok ennél a feladatnál egyszerű szemponttáblázatokkal dolgoznak, amelyek a történetek többértelműségére világítanak rá (lásd.: 1. sz. melléklet). Ez a gyakorlat leginkább a kritikai gondolkodás fejlesztésére alkalmas, s az előző pontnál megvitatott viszonyrendszerek önálló, kreatív újrahasznosítására épül. Érdemes továbbá reflektálni s megbeszélni a szemponttáblázatok kitöltése után, hogy Conor miképp értelmezi a szörny történeteit, illetve hogy a szörny hogyan reflektál Conor értelmezésére. A szörny ugyanis nem fogalmaz meg konkrét konklúziókat a fiú számára, így Conor jellemzően csupán nagyon kevés dolgot „ért” meg a parabolákból. A többértelműség kulcsfontosságú tényező ezekben a történetekben, így azt gondolom, hogy elfogadhatjuk a legkülönbözőbb megoldásokat, ezzel is alátámasztva a „nyitott mű” fogalmát, így kreatív szövegelemzésre buzdíthatjuk a diákokat.

A SZÖRNY

A szörnnel kapcsolatos vizsgálódások sorát érdemes ismét egy rövid, analitikus feladattal kezdeni. A szörny sok arcát mutatja a szövegben: egyszer őrzőgő fenevad, néha szolidaritást vállal a fiúval, másszor pedig vigasztalja. A tiszafa szörny tehát egyszerre állati, növényi és emberi komponensekből van megalkotva – adjuk feladatul, hogy oppozíciók formájában gyűjtsenek jellemzőket a szörny természetét illetően (fenyegető-barátságos, agresszív-türelmes, halálos-gyógyító, igazságos-igazságtalan stb.). A szörny alapvető jellemzőinek a megbeszélése után nyilvánvalóan sok, szöveg által megválaszolatlan kérdésük lesz a diákoknak, így javasolt itt beiktatni a villamosszék (Pethőné, 2005, 299) drámapedagógiai eljárást. Ebben az esetben, s a szöveg által felvetett problémák miatt, célszerű, ha a széken ülő-vallatott szerepét a tanár tölti be. A következő kérdések minden bizonnyal minden osztályteremben elhangoznak majd:

- Miért nem mentetted meg Conor édesanyját?
- Miért indultál útnak?
- Miért mentetted meg a királynőt?
- Miért hagyta, hogy Conor reménykedjen, miközben tudta, hogy anyukája nem fog meggyógyulni?

A kérdések megvitatása után minden Conor élethelyzetét befolyásoló fontos komponens elemzésével végeztünk, így helyénvaló, hogy közösen megbeszéljük, reflektáljunk a diákok eddigi tapasztalataira s az esetleges kérdéseknek helyt adjunk.

Az eddigi feladatok zárványaként és visszacsatolásként alkalmazzunk egy kreatív írásos feladatot, a Classtools weboldal Fakebook⁶ alkalmazása segítségével. Itt a diákok fiktív (irodalmi szereplők, szerzők stb.) Facebook adatlapokat hozhatnak létre. A diákok feladata az, hogy próbáljanak Conor helyzetébe helyezkedve létrehozni egy 4-5 posztból (a bejegyzésekhez kommentszekció is csatolható) Fakebook profilt.

³ A módszer részletes leírásához, az alkalmazás menetéhez vö. Pethőné Nagy Csilla (2005): *Módszertani kézikönyv*, 247.

⁴ A diákok dolgozhatnak csomagolópapírra, azonban ha módunkban áll, ajánlanám a regisztráció után ingyenesen használható miro.com felületet, ami egy interaktív táblaprogram, s egy időben több ember által is szerkeszthető. Elérhető itt: <https://miro.com/login/>.

⁵ Fontos, hogy valamilyen formában az egyes csoportok szóvivői prezentálják a csoport munkáját: egyrészt, így a diákok visszajelzést kapnak elvégzett munkájukról, másfelől pedig a fontos, hogy a diákok minden szereplő jellemével, rájuk jellemző tulajdonságokkal tisztában legyenek.

⁶ Elérhető itt: <https://www.classtools.net/FB/home-page>

REFLEKTÁLÁS: ELHALLGATOTT SZEMPONTOK

A reflektálás fázisának egyik fő célja, hogy a diákok saját szavaikkal fogalmazzák meg a tanulás során elsajátított ismereteket, ezért olyan technikák alkalmazása a javasolt, amelyek megteremtik az erre a célra alkalmas környezetet a diákok számára. A *Szólít a szörny* órásorozat záró epizódjaként mindenképp készítsünk a diákokkal kilépőkártyát, ahol először frontálisan, irányított beszélgetésekkel érintsük a következő kérdéseket: Mi maradt megválaszolatlanul a kezdeti kérdések közül? Mi nem érthető még a regényben? Miről szeretnének még beszélni a regény alapján? Ezután pedig készítsenek írásban is kilépőkártyát, ahol mindenki leírja azt, hogy milyen jellegű tudást vagy gondolatot visz magával az órákról.

Végezetül házi feladatra egy nagyobb terjedelmű kreatív írásos feladatot, esszét készítsenek a tanulók. Fontos, hogy hagyjunk elegendő időt az elkészítésre, hadd emésszék meg az olvasottakat és az órán megbeszélteket. Szintén kiemelkedő jelentőségű, hogy lehetőség szerint olyan témákat válasszunk, amelyek a szövegben nincsenek kifejtve vagy csak utalás szintjén jelennek meg, ezzel is szabad teret biztosítva a kreatív alkotó tevékenység kibontakoztatására. A *Szólít a szörny*vel kapcsolatban ilyen témák lehetnek például: *Úton a reptérre, avagy mit mondjak a fiamnak?* (Az apa arról gondolkodik, hogy mit mondjon Conornak a találkozáskor), *Jó diák, rossz diák ...* (A lejátszódó események a tanár szemszögéből), *Kedves Naplóm!* (Lily naplóbejegyzése, melyben kifejti kapcsolatát és konfliktusát Conorral), *Miért pont az én lányom?* (A nagymama a lánya halálos ágyánál elmélkedik).

BEFEJEZÉS

Végezetül már csak egy kérdés maradt megválaszolatlanul: Vajon Ness-Dowd regényét tantárgyi keretek közt, vagy esetleg délutáni, szakköri foglalkozás keretében iktassuk napirendre? A fenti foglalkozáshoz legalább 4-5 óra biztosan szükséges. Kérdés, hogy a pedagógiai dokumentumok által támasztott követelmények szorításában van-e ennyi időnk anélkül, hogy a kötelezően előírt szerzők és életművek közül bármelyik kimaradjon? Valószínűsíthetően nincs. De az irodalomoktatás fő célját, a diákok olvasóvá nevelését tekintve fontos lenne, hogy több – a *Szólít a szörny*höz hasonló – mind tematika, mind nyelvhasználat szempontjából aktuális kortárs irodalmi alkotással ismerkedjenek meg a diákok. Ez volna – minden bizonnyal – a megfelelő válaszreakció az irodalomoktatás részéről a populáris kultúra különböző médiumainak (videójátékok, sorozatok, képregények) térnyerésére. Így a diákok részéről nagyobb valószínűséggel alakul(hat)na ki az olvasással kapcsolatos pozitív attitűd.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Siobhan Dowd – Patrick Ness (2019): *Szólít a szörny*. Vivandra Könyvek, Budapest. ISBN 978- 96-3888-399-5.
- Kovács Szilvia (2015): Konstruktív pedagógia és kooperatív tanulás. In: Czimer Györgyi – Kovács Szilvia – Miklósvölgyi Miklós (szerk.): *Az irodalomtanítás új útjain. Módszertani kézikönyv*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 9–50. ISBN: 978 963 473 852 7.
- Limpár Ildikó (2021): A valóság szörnyetagsága Siobhan Dowd és Patrick Ness *Szólít a szörny* című regényében, In: Uő. (szerk.): *Rémesen népszerű – Szörnyek a populáris kultúrában*. Athenaeum Kiadó. ISBN: 978-963-543-001-7.
- Nagy Gabriella Ágnes (2020): *A haldoklás közzetei*. Url: <https://igyic.hu/esszektanulmanyok/a-harag-pusztit-a-buntudat-folyamatosan-eltavolit.html>. (Letöltés ideje: 2023.07.21.)
- Nahalka István (1997): *Konstruktív pedagógia – egy új paradigma a láthatáron (I.)*. In: Iskolakultúra, 7. évf., 4. sz., 3–20. ISSN: 1215 5233.
- Pethőné Nagy Csilla (2005): *Módszertani kézikönyv. Befogadóközpontú és kompetenciaalapú irodalomtanítás a gimnáziumok és a szakközépiskolák 9–12. évfolyamában*. Korona Kiadó, Budapest. ISBN: 963 9589 05 5.

MELLÉKLETEK

Az első történethez kapcsolódó szemponttáblázat:

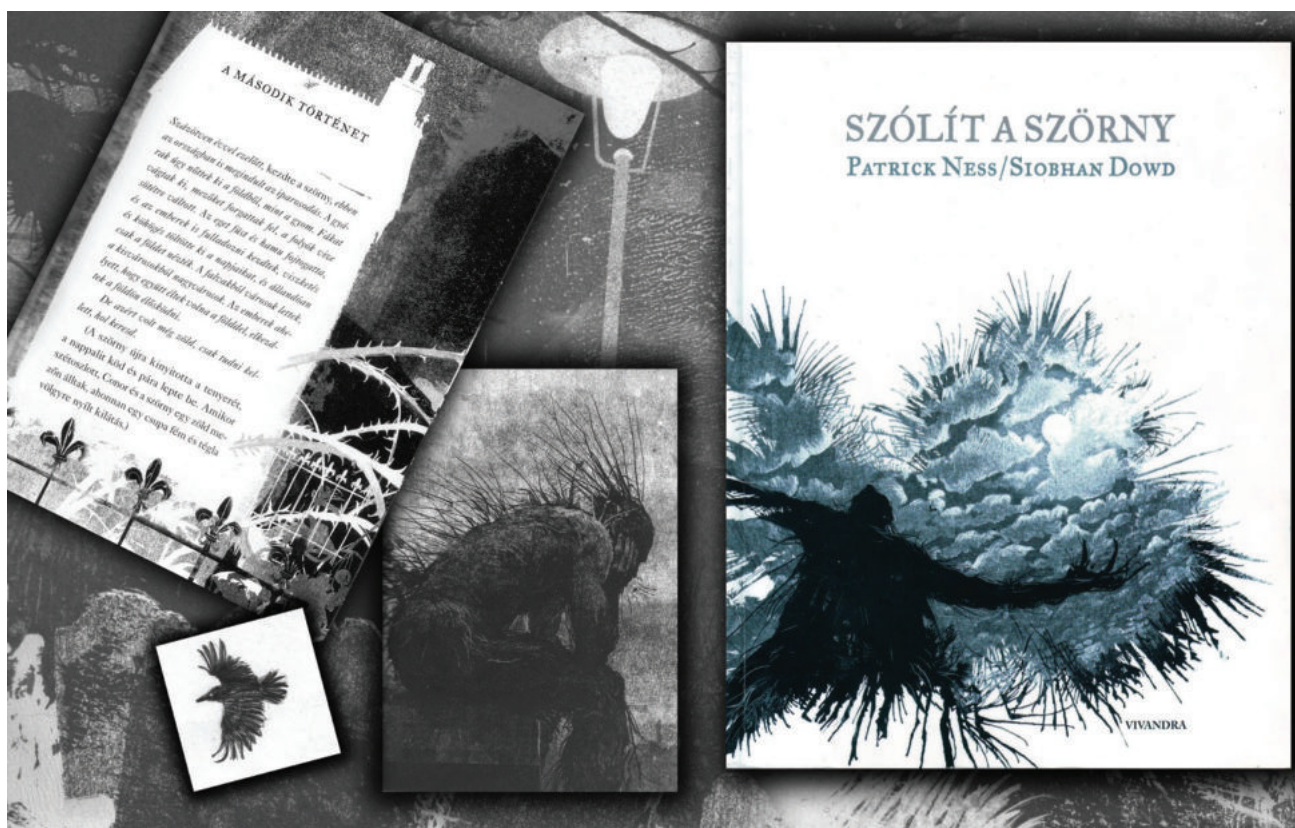
Szempont	Megoldás
A történet szereplői	
A történet lehetséges értelmezései (Conor élethelyzetére való tekintettel)	
Moralitás (a jó és a rossz viszonya a történetben)	
Mit szimbolizál a hatalom elnyerése? (Pontosabban kit?)	
Mi a történet tanulsága Conor számára? (Hogyan értelmezi Conor a történetet? A szörny hogyan reflektál Conor értelmezésére? Hasonlítsátok össze!)	

A második történethez tartozó szemponttáblázat:

Szempont	Megoldás
A patikárius jellemzése	
A lelkész jellemzése	
A tiszafa szimbólumának kettősége a történetben	
Ki(k)nek feleltethetőek meg a történet szereplői Conor világából?	
Mi a történet tanulsága Conor számára? (Hogyan értelmezi Conor a történetet? A szörny hogyan reflektál Conor értelmezésére? Hasonlítsátok össze!)	

A harmadik történethez tartozó szemponttáblázat:

Szempont	Megoldás
Mi az oka annak, hogy Conor láthatatlanná válik a felnőttek világában?	
Milyen az álom és valóság viszonya a szövegben?	
Moralitás: A jó és a rossz viszonya a történetben!	
Mi a történet tanulsága Conor számára? (Hogyan értelmezi Conor a történetet? A szörny hogyan reflektál Conor értelmezésére? Hasonlítsátok össze!)	

| Kép forrása: <http://foltkutatok.blogspot.com/2015/02/patrik-ness-siobhan-dowd-szolit-szorny.html>

A MODERN TÁRSASJÁTÉKOK AZ OSZTÁLYTEREMBEN IS OTT LEHETNEK!

HÉT (+1) TÁRSASJÁTÉK, AMI REMEK VÁLASZTÁS ALAPISKOLAI TÁRSASJÁTÉKOS DÉLUTÁNOKRA!

Ha már régóta érlelődik a gondolat, hogy mennyire klassz lenne egy-egy nehezebb nap délutánján összeülni a gyerekekkel társasjátékozni, akkor a legjobb helyen vagy! Egy remek társasjátékos délután hozzájárulhat a tanórák utáni kikapcsolódáshoz, közösségépítéshez, közös élményszerzéshez. Ráadásul egy egész éven átívelő kezdeményezéssé alakulhat. A cikksorozat következő részében igyekszem segítséget adni egy induló játéktár kialakításához, melynek létrehozása pár hét alatt megvalósítható, akár a családokkal közös erővel. Egy osztályközösségben nagyon sokféle szempontot érdemes figyelembe venni, amikor játékokat választunk, ám a következőkkel nem nagyon lehet mellényúlni. Lássuk!

RHINO HERO: 5 ÉVES KORTÓL, 2-4 JÁTÉKOS/JÁTÉKDOBOZ

Még egy hatalmas lakóépület is megremeg nehéz léptei alatt? A Rhino hero című játékban egy kedves, szuperhős-jelmezes rinocérosznak van szüksége segítségre, hogy emeletről emeletre feljebb jusson és elkapja a csirkefogókat. De vajon az épület bírja majd a terhelést? A játék során a játékosok kijátszanak egy szintkártyát a kezükből, hogy új emelettel bővítsék az épületet. A félbehajtható tetőlapok – és a rajta levő szimbólumok – meghatározzák, hogy a következő játékosnak miképp kell elhelyezni a falakat a lépése során. A cél úgy megépíteni a legmagasabb kártyatornyot – közben pedig megszabadulni az összes kézben tartott laptól –, hogy a másik játékosnál dőljön össze a kártyatorony. Vajon a játékosok keze elég stabil, hogy ne remegjen meg építés közben? A Rhino hero egy vicces, ügyességi-taktikai partijáték, amely fejleszti a motorikus készségeket, a kockázatelemzést, koncentrációt, a szem-kéz koordinációt, tervezőkészséget. Remek hangulatot teremt sajátos, életképeket megjelenítő humorával! Sem gyerek, sem felnőtt nem marad ülve építés közben, ez szinte biztos!

CORTEX KIDS: 6 ÉVES KORTÓL, 2-6 JÁTÉKOS/JÁTÉKDOBOZ

Egy igazi agytornára vágysz? Szó szerint kis agydarabokat gyűjtögetnél össze, miközben izgalmas és változatos gyorsasági feladatokat oldasz meg? Erre van lehetőség a Cortex kids társasjátékban, hiszen a gyerekeknek nyolc különböző típusú feladványt kell megoldaniuk, ezzel megtornáztatva az agyuk különböző területeit. Az a játékos győz, akinek elsőként sikerül összegyűjtenie négy agydarabot, ezzel összerakva egy egészet. A sokrétű feladványoknak köszönhetően biztosra vehető, hogy mindenki jó lesz valamely feladványtípusban, így a sikerélmény garantált! A játék során a kombinatorikai, térlátási, színelismerési, megfigyelési készségek észrevétlenül fejlődnek, hiszen a Cortex nem műveltségi játék, sokkal inkább fejlesztői. A különböző dombornyomott kártyák teszik még különlegesebbé a paklit, amit a gyerekek nagyon szoktak szeretni, hiszen csukott szemmel és tapintással kell kitalálni, mit is ábrázolhat a kézben tartott kép. Ezt a letisztult színvilágú, nagy ábrákkal illusztrált, kalandos gyorsasági partijátékot minden osztály délutáni foglalkozására ajánlom! Rendkívül sok sikerélményt, pozitív megerősítést, nevetést és fejlődési lehetőséget tartogat a játék, amit rögtön észre is lehet venni!

ELVARÁZSOLT LABIRINTUS: 6 ÉVES KORTÓL, 2-4 JÁTÉKOS/JÁTÉKDOBOZ

Bújj egy varázslótanonc bőrébe, és gyűjtsd össze a különböző erővel rendelkező varázstárgyakat egy különleges, láthatatlan falakkal elvarázsolt labirintusban! A játék során a játékosok egy elvarázsolt labirintusban próbálnak meg különböző szent ereklyéket megkeresni. A játék különlegességét az adja, hogy a labirintus a kétrétegű játéktábla alatt található. Minden játékosnak egy mágneses bábút kell mozgatnia, melynek alsó részéhez egy fémgolyó csatlakozik, mely addig követi a bábu mozgását, míg az falba nem ütközik. Ekkor pedig újra kell tervezni! A játékosok célja, hogy ne essen le a fémgolyó és megtalálják a helyes utat az ereklyékhez. A játékban nem csupán a játékos saját köre érdekes, hanem a másik játékosé is, hiszen egy közösen felfedezett labirintust kell megjegyezni! A játék rendkívül jól fejleszti a koncentrációt, egymásra figyelést, finommotorikát és legfőképp a memóriát. A pályát korosztályra, egyénre, csoportra is lehet szabni a játék elején, hiszen mi alakítjuk ki a közös labirintus-rendszert. Minden korosztály számára vonzó, hangulatos társasjáték, amely 2009-ben elnyerte Az év gyerekjátéka díjat. A játék egyik fontos tanítása, hogy tanuljunk meg tanulni! Akár közösen!

MENZACSA: 7 ÉVES KORTÓL, 2-7 JÁTÉKOS/JÁTÉKDOBOZ

Vajon ki ne várta volna az ebédre hívó iskolai csengő megszólalását? Ebédszünet, gyerünk a menzára! A játék során a játékosok különféle – menzán előforduló – étellel és személlyel találkoznak. A játékosok célja pedig ezekből a kártyákból a legkevesebbet begyűjteni maguk elé. A kártyapakliban levő különböző akciókártyák – repeta, menzatündér, tányérsonglór, osztályfőnök – megfűszerezik a játékmenetet, melyben kicsit csipeklődni is lehet, előidézve vele számos

vicces helyzetet. A Menzacsata társasjáték a Lyukasóra suliskártyák sorozat része, így elsősorban az iskolai korosztályt célozza. A játék negyed órában nyújt vidám, hangulódó, közös kultúrkincset erősítő partiélmény, melyet egyetlen kártyapaklival biztosít. Így nem csak délutánra, de órák közötti szünetre is remek választás, kompakt doboza ráadásul mobilissá is teszi. A játék segíti a gyerekek közötti interakciók kialakulását, fejlesztését. Minden korosztálynak megfelelő, hiszen különböző szabályváltozatok találhatók a dobozban, így csoportra alakítható a játék nehézsége. A menzai étkezések világa közös kultúrkincs, ápoljuk közösen! Számomra egy dolog teljesen egyértelmű: a készítőik biztosan ismerik a menza különleges univerzumát!

BRAINBOX: KOROSZTÁLYI AJÁNLÁS TÉMAFÜGGŐ, 1+ JÁTÉKOS/JÁTÉKDOBOZ

Vajon mennyi érdekességet lehet megjegyezni egyetlen homokóra – tíz másodperc – lepörgése alatt? A Brainbox társasjátékban együtt lehet tanulni a többiekkel, miközben egy vicces játékelmény is kerekedik! A játék során a játékos húz egy kártyát. Jó alaposan tanulmányozza a húzott kártyát, és megpróbál rajta minél több dolgot megjegyezni, a rendelkezésre álló tíz másodperc alatt. A homokóra lepörgését követően odaadja a kártyát az egyik játékos társának, aki felteszi neki a – dobóckokával kidobott számmal megegyező – kérdést a kártya hátoldaláról. Ha tudja az aktív játékos a választ, a kártyát magához veheti. A játék tíz perce után minden játékos számolja meg a kártyáit, majd aki a legtöbbet gyűjtötte, megnyeri a memória-párbajt! A játék során nem csupán ismereteket lehet szerezni különböző témákban – hiszen rengeteg tematikus Brainbox található a piacon –, hanem a memória és a megfigyelőképesség is próbára lesz téve! Remek agytorna, amely kisebb költségvetésű játékként, csoportra szabott választással remek bemelegítő játék lehet játékos alkalmakkor!

MAMMUTMATEK, 6-8 ÉVES KOROSZTÁLYNAK, 2-4 JÁTÉKOS

A Mammutmatek az Orchard termékcsalád része, hatalmas játékválasztékkal. A brit kiadó gyerekjátékait fejlesztő szándékkal alkották meg, minden darabja trükkös és innovatív eszközkészlettel gyakoroltatja a hétköznapi dolgokat, játékos módon. A termékcsalád sokszor kínál egy-egy fejlesztési területre több játékot is – mindet meghatározott kognitív képességfejlesztő céllal –, ám minden pedagógus kiválaszthatja azt a témát, ami a gyerekeket érdekelteti. A Mammutmatek egy vicces, jópofa őskori grafikával rendelkező társasjáték. Több ízben tapasztaltam, hogy a gyerek számára kényes téma a matematika. A Mammutmatek fő fókuszában az összevonás-kivonás gyakoroltatása áll – húszas számkörben –, melyet gyönyörű, strapabíró, nagyobb alkatrészkészlettel álmoldtak meg. A társasjáték egyik szembetűnő és innovatív alkatrésze egy fáklya, melynek tüzével le lehet olvasni a köveken szereplő matematikai műveletek helyes megoldásait. Az Orchard termékcsalád játéka – a piachoz többi hasonló termékéhez képest – kisebb költségvetésű darabok, amik családbarát módok igyekeznek fejleszteni, illetve a matematika szembeni feszültséget feloldani hétköznapi készségek elsajátítása közben. Emellett pedig kiskapui a modern társasjátékok színes világába.

CSAK EGY: 8 ÉVES KORTÓL, 3-7 JÁTÉKOS/JÁTÉKDOBOZ

Egyszerű, sok játékból ihletődött társasjátékot keresel nagyobb játékoszámmra, ami akár azoknak is komfortos sikerélményt ad, akik most ismerkednek a modern társasjátékokkal? A Csak egy a rendkívül letisztult, szép, egyedi kommunikációs partijátékok közé tartozik, amely 2019-ben elnyerte a legjobb társasjátéknak szóló elismerést is. A játék során az aktív játékos húz egy feladványkártyát. Miután a saját állványára leteszi a kártyát – képpel kifelé –, választ egy számot, amit a többi játékosnak kommunikálnia kell számára. A cél, hogy az aktív játékos ki tudja találni a számhoz tartozó szót. Ehhez mindenki csupán egyetlen, rávezető szót írhat a saját műanyag táblájára. Ha mindenki elkészült, az aktív játékos becsukja a szemét, amíg a többi játékos megmutatja a saját tábláját a többieknek. Minden játékos reménykedik abban, hogy más nem írta fel ugyanazt a szót a saját táblájára, ugyanis ebben az esetben az egyező szavakat le kell törölni. Így annyi kevesebb segítsége lesz az aktív játékosnak, hogy kitalálja a feladványt. Az aktív játékos ezután megnézheti a – megmaradt – utalásokat, és a kapott információk alapján megtippelheti, mi volt a kártyáján lévő titkos szó. A saját döntése, hogy kockáztat-e, annak fényében, hogy rossz tipp esetén kártyákat is veszíthet. A játék 13 fordulón át tart, a játékosok közös célja pedig a legtöbb kártya gyűjtése. A játék során a játékosok egymást segítik és megpróbálnak egymás fejével is kicsit gondolkodni, így segíti az egymásra hangolódást. Húsz perc alatt „végezni lehet” egy kötelező olvasmánnyal? A társasjátékok világában igen!

TESZTCSAPAT EXTRA AJÁNLÁSA: SZENDERGŐ HERCEGNŐK: 6-8 ÉVES KORTÓL, 2-5 JÁTÉKOS

A Szendergő hercegnők egy mesés és szívet melengető témájú társasjáték, melynek már a megszületése is kedves, hiszen egy kislány találta ki egy álmatlan éjszakán. Lépjetek be a mesék országába és ismerkedjétek meg Rózsa hercegnővel, Palacsinta hercegnővel, Rágógumi herceggel, Puzzle herceggel és a többiekkel. A játék során hercegnőket kell felébreszteni, anélkül hogy a szomszédos lovagok elrabolnák szívük választottját. Az a játékos, aki először felébreszt öt vagy ötven pont értékű hercegnőt, megnyeri a játékot. Minden kártya grafikája színes, egyedi és megmosolyogtató, humorral van átítva. Rendkívül egyszerű tanítani – nekem is a tesztcsaládkból tanította meg egy kislány –, a bolondos történetet pedig egyetlen kártyapaklival meséli el. A játék észrevétlenül segít begyakorolni a számolást, miközben fejleszti a memóriát – merre vannak a szunyókáló hercegnők – és a logikát. Aki játszik vele, gyermeki lelkesedéssel fogja belevetni magát a mágikus kalandba!

MIÓTA KÖZÜGY AZ OKTATÁSÜGY?

Térségünkben, az egykori Habsburg Monarchia területén, melynek a Magyar Királyság szerves része volt, az első tanügyi rendeletet, hivatalos nevén a Ratio Educationis (Oktatási-Nevelési Rendszert) Mária Terézia megbízásából báró Ürményi József (1741–1825) udvari tanácsos dolgozta ki, amit a királynő 1777. augusztus 22-én hagyott jóvá. Tehát az államilag létrehozott és irányított magyar oktatásügy kezdetének akár e dátumot is lehetne tekinteni. Ennek azonban korántsem az volt a célja, hogy az általa rögzített törvények értelmében a birodalom területén élő nemzetek és nemzetiségek ifjú generációit a katolikus egyház által fenntartott iskolákban egyfajta (alap)műveltségben részesítsék, hanem az, hogy belőlük hűséges alattvalókat neveljenek. Ráadásul német nyelven. Annak ellenére is, hogy a hivatali nyelv a hagyományokhoz híven még hosszú ideig a latin volt. Ám az első probléma nem ebből adódott, hanem abból, hogy a protestáns egyházak is követelték a maguk részjogosultságát. Aztán alig ült el a felekezeti csetepaté, elkezdtek fújdogálni a reformkor előszelei. Egyre hangosabbá vált a magyar köznemesség. Nekik viszont elsősorban, gazdasági-politikai követeléseik voltak, amihez hozzácsapták a magyar nyelv érvényesítésének az előjogát is. Nyilván nem számoltak azzal, hogy vele az egész monarchia területére, sőt azon túl is, egy máig elhúzódó és még ki tudja meddig tartó szellemi (nemzeti-politikai) háborút fognak elindítani.

Hogy az iskolákban nemzeti nyelveken, tehát magyarul (is) lehessen tanítani, azt az 1806-ban kiadott, kissé módosított II. Ratio Educationis tette lehetővé. Ehhez viszont szükséges lett a tanítók anyanyelven történő képzése, amire jó pár évet kellett még várni. Az első magyar nyelvű tanítóképző intézetet Pyrker László egri érsek alapította meg 1828-ban, Egerben. Aztán 1842-ben királyi rendelkezésre egyszerre öt magyar római katolikus tanítóképző kezdte meg működését a következő városokban: Pesten, Szegeden, Miskolcon, Érsekújváron és Nagykanizsán. Ám még abban az évben nyitotta meg az érseki tanítóképzőt Esztergomban Majer István segédpüspök. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ő előbb Muzsla, majd Kürt községek plébánosaként szolgált, a megyét kettészelő Duna bal oldalán, a mai Szlovákia területén). Végül 1847-ben a győri tanítóképző is megkezdte működését, melyből főleg Alsó-Csallóköz falvainak a tanítói kerültek ki. Talán fölösleges megjegyezni, hogy a tanítókat egyúttal kántoroknak is kiképezték.

Elérkezett 1848 tavasza, ami nagy reményeket ígért az oktatásügy előbbre haladásában is. 1848. március 23-án megalakult Magyarország első felelős minisztériuma (kormány), melynek 1848. április 7-től szeptember 11-ig báró Eötvös József író, jogász (később jogtudós) lett „a polgári követelményeknek megfelelően működő vallás és nevelésügyi (közoktatási) minisztere”, akkori nyelvhasználat szerint, a kultuszminisztere. Augusztusban ő terjesztette a parlament elé az első népoktatásra vonatkozó törvényjavaslatot, aminek megvitatása a szeptember 11-i fordulat után abbamaradt. Mint tudjuk, a szabadságharc 1849. október 4-én elbukott. Hogy a véres leszámolás milyen tragikus következményekkel járt, azt a magyar történelem a legapróbb részletekig tárgyalja. Ám alighanem kevesen tudják, hogy a bécsi kultuszminisztérium 1855-ben megengedte, sőt szorgalmazta a már meglévő tizenegy római katolikus és három görögkatolikus tanítóképző, valamint 1 tanítónőképző intézet működését. 1857-ben a reformátusok is megszervezhették az első magyar tanítóképzőket Sárospatakon, Nagykovácsán és Debrecenben, az evangélikusok pedig Sopronban és Felsőlövön.

Azt is tudjuk, hogy 1867-ben megtörtént az osztrák-magyar kiegyezés, s már az év februárjában megkezdhetette működését az új felelős magyar kormány, melynek a vallás- és közoktatási minisztere 1867. február 17-től, 1871. február 2-án bekövetkezett haláláig, immár második alkalommal, báró Eötvös József lett. Mivel 1848 szeptembere után nem vállalt politikai szerepeket, „csak” az MTA-ban, előbb mint annak igazgatója, 1856-tól a másodelnöke, végül 1866–1867-ben pedig elnökeként tevékenykedett. A lényeg az, hogy nem tartozott a politikai üldözöttek közé, így mint miniszter 1868. január 23-án minden akadály nélkül terjeszthette a parlament elé az új, valószínűleg évekig érlelődő népoktatási törvényjavaslatát, ami az általános tankötelezettségen túl az egész közoktatási rendszer teljes kialakítására vonatkozott. Miután a képviselők hosszas megvitatás után december 15-én jóváhagyták azt, 1868:38. tc.-ként íródott be a Magyar Törvénytárba. Érdemes megjegyezni, hogy az Eötvös-féle (népiskolai) közoktatási törvény nemcsak Magyarországon volt első, hanem európai vonatkozásban szintén. Ugyanis Angliában 1870-ben és Olaszországban 1871-ben fogadtak el törvényt az általános tankötelezettségről.

A második miniszterségét Eötvös azzal kezdte, hogy az addigi gyakorlatot, miszerint az iskolák fenntartása az egyházak jogkörébe tartozott, nem változtatta meg. Azonban ha alaposabban szemügyre vesszük az 1868-as törvény egyes pontjait, könnyen rájövünk, hogy a világi hatásköröket a minisztérium fokról fokra bővítette, miáltal azok kiterjedtek, esetenként átruházódtak az államigazgatás területi (megyei) és helyi szerveire. A hirtelenjött, szinte robbanásszerű változást azonban az indította el, hogy az általa megfogalmazott törvény előírta, minden szülő a gyermekét hatéves korától tizenkét éves koráig pénzbüntetés terhe mellett köteles iskolába járatni, ami további változtatásokat vont maga után.

A már meglévő három-, négy-, ötosztályos iskolákat egységesen hatosztályos elemi iskolává kellett átalakítani. Kimondta, hogy minden gyermeket anyanyelvén kell tanítani. Míg a városi népiskolákban a törvény minden osztály számára külön tanítót írt elő, addig a falusi iskolákban csupán egy tanítónak kellett foglalkoznia az összes tanköteles gyerekekkel. Viszont a legnagyobb osztálylétszám nem haladhatta meg a 80-at. Ilyen nagy létszámú iskola viszont ritkán fordult elő, mert a települések lakossága általában több felekezet szerint osztódott meg. Ezért egy-egy kisvárosban, nagyközségben akár négy-ötfele általános iskola is működhetett: római/görög katolikus, református, evangélikus, izraelita, később még akár községi és állami iskola is.

Az első nagy gondot az jelentette, hogy nem volt elég tanterem, illetve képzett tanító sem, akik a kötelezővé tett iskolákban tanítsanak. Azonban a törvény erre is kitért. Maguknak a falvaknak kellett iskolákat építeniük, olyat, amelyet tudtak, az ország területén pedig 20 tanítóképzőt kellett felállítani. Plusz még a hároméves képzők mellett gyakorló iskolát is létre kellett hozni, hogy a „növendék-tanítók gyakorlatilag képezthessenek”. A tanítás egész napon át folyt, délelőtt négy, délután két órán keresztül. A hatosztályos elemi iskola befejezése után, a 12. életévüket betöltött gyerekeknek hetente egy napon „ismétlő iskolába” kellett járniuk. Télen öt, nyáron két óra volt a tanítási idő. Az ötezer lakosnál nagyobb településeken a hatosztályos népiskolára épülő felsőbb népiskolát kellett felállítani. A nagyobb községek felsőbb népiskola helyett, ha az anyagi erejük engedte, polgári iskolát létesíthettek. Polgári iskolában a népiskola 4. osztálya után a fiúk hat-, a lányok négyéves képzésben részesültek. 1868-tól az iskolák fenntartói az állam, a községek és a hitközségek (vallási közösségek) lettek. Mi tagadás, ezzel a tanítók bérezését felemás módon oldották meg, ami később, hosszú évtizedeken át igen sok problémát okozott. Hiba lenne, ha ezt utólag Eötvös Józsefnek rónánk fel. Az utána következő miniszterek rendre foglalkoztak a tanítók bérezésének módosításával, de mindhiába, mert ez máig tartó sarkalatos probléma maradt. Nemcsak Magyarországon, az egykori monarchia utódállamaiban úgyszintén.

E törvény rendelkezett az iskolaszékek, a népiskolai hatóságok, a tanfelügyelők hatásköréről is. Az iskolaszék kilenctagú testület lehetett, melyben helyet kaptak a helyi lelkész (plébános), a tanító és a lakosság képviselői. Ők választották a tanítót, aki rendszerint kántor (is) volt. Minisztériumi rendelet alapján szervezték meg a minden iskolatípusra kiterjedő állami tanfelügyeleti rendszert.

Eötvösnek élteben sajnos nem minden elképzelését sikerült megvalósíttatnia. Hamar rá kellett jönnie, hogy a tanítók képzésére szánt idő igencsak kevés, és a tartalma is rengeteg kívánnivalót hagy maga után. Hogy a „népoktatás sikere mindenekfelett a tanító egyéniségétől függ”. Továbbá, hogy „a népoktatás színvonalát nagyban befolyásolják a tanítók »vezérkönyvei« és a segédeszközök és a tanulók tankönyvei”. Hogy e könyvek megírásához, majd elbírálásához jól felkészült elméleti és gyakorlati emberekre, ún. tankönyvbizottságokra van szükség. Megalakulásuk után ők határozták meg, hogy a tankönyvben mint a „tanításban irányul követendő vezérvonalban”, mi szerepeljen. (Tehát a tankönyv szövege volt a tananyag és egyúttal a tanterv is, egészen 1919-ig. Azaz fél évszázadon át). (Sajnos sokan még ma is a tankönyvek anyagát tartják megtanítandó, de inkább gyerekeknek megtanulandó tananyagnak. Hiába jöttünk rá már régen – magam is pedagógus voltam –, hogy ez milyen katasztrofális körülmények kialakulásához vezet(ett), semmilyen reformok nem (voltak) képesek e berögződésen valamicskét is változtatni.) Mindazonáltal 1868-ban Eötvös József és munkatársai egy merőben új folyamatot, talán azt is lehetne mondani, mozgalmat indítottak el. Az első tankönyvek megírására a tollforgatásban jártas szaktekintélyeket kértek fel, de mellettük bárki pályázhatott a kéziratával. Az Eötvös-féle rendszer tankönyvei több kiadást értek meg, és a lefordított nemzetiségi nyelvű változataik is, az 1910-es évekig. E lefordított tankönyvekben szép számmal szerepeltek nemzetiségi költők és írók művei.

Eötvös József tervei szerint „az elemi népiskolát elvégzett gyerekek »négytagozatú« középiskolák valamelyikében tanulhattak tovább, melyek a következők: a) al- és felgimnáziumok 4+2 osztállyal, b) al- és főreáliskolák 4+3 osztállyal, c) líceumok 3 osztállyal, d) ipari és kereskedelmi szaktanfolyamok 4 osztállyal”. Szerinte a középiskolák elsőrendű feladata az általános ismeretek nyújtása és csak másodsorban a felsőfokú tanulmányokra való felkészítés. Ez utóbbira a líceumot tartotta alkalmasnak, ahová a tanulók hat gimnáziumi vagy hét reáliskolai osztály elvégzése után léphettek át. Nagy pozitívuma volt ezen elgondolásnak, hogy lehetővé tette a tagozatok közötti átjárhatóságot. Viszont aki e koncepció szerint felsőfokú iskolában kívánta folytatni a tanulmányait, felvételi vizsgát kellett tennie. A középiskolai érettségi vizsgát – 1858 óta matura néven már itt-ott előfordult – Trefort Ágoston minisztersége alatt, 1883-ban iktatták törvénybe.

A „kisdedovást szabályozó törvényjavaslatot” még 1870-ben terjesztette Eötvös az országgyűlés elé, de csak két évvel a halála után fogadták el, és jóval később, 1891-ben kezdték megvalósítani. E törvény rendelkezett az óvónők képzéséről is. Óvónőnek azok jelentkezhettek, akik a polgári iskola vagy a gimnázium első négy osztályát elvégezték. A képzés ideje két év volt, de utána tapasztalt óvónő mellett két évig gyakorolniuk kellett a nevelő munkát, s csak a tizennyolcadik életévük betöltése után tehetek mind elméletből, mind gyakorlatból képesítői vizsgát.

A fent felvázoltak szerint Eötvös Józsefnek egy olyan iskolaszervezetet (nevezhetnénk akár fundamentumnak is) sikerült formába öntenie, amely nem minden esetben szerencsés változtatásokkal, közel másfél évszázadon át működőképesnek bizonyult. Ám sajnos sokáig senkinek sem sikerült megfelelő tartalommal megtöltenie. Igaz, erre csak nagyon kevesen törekedtek, de szerencsére az életművük maradandónak bizonyult. Róluk majd később lesz szó.

AZ EMBER ÉS A TERMÉSZET – VAGYIS A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRGYAK TÖMBÖSÍTETT OKTATÁSA (3. RÉSZ)

„Késő nyáron egyedülálló hangulat lengi be az erdőket. Élénkzöldjüket a koronák elmosódott sárgászöldre cserélik. Úgy fest, mintha egyre több fa fáradna el, és várná elcsigázottan egy kimerítő idény végét. Csakúgy, mint minálunk, emberek-nél egy dolgozós nap után, eljön a jól megérdemelt pihenés ideje.”

(Peter Wohlleben: A fák titkos élete)

Kevés annál szebb és varázslatosabb látvány van, mint amikor a nap sugarai átragyognak a faleveleken. Van abban valami végtelenül megnyugtató, ahogy a szélben hintázó levelek között táncol a napfény, bújócskát játszva velünk. A fák nélkülözhetetlenek, és az egyetlen megmaradt színterei a tápláléklánc megszakadás nélküli áramlásának. Oxigént termelnek, miközben elnyelik a szén-dioxidot, és otthont adnak számtalan élőlénynek. Lassítják a szelet, és hűtik a levegőt, elmesélik a múltat, és megvédik a jövőt. És mégis úgy tűnik, mi, emberek, képtelenek vagyunk felhagyni a pusztításukkal.

A Föld történetét tekintve minden több milliárd évvel ezelőtt kezdődött. Élet viszont csak akkor keletkezett a Földön, amikor a kialakulásához szükséges feltételek, a víz, az óceán és a benne lezajló kémiai evolúció létrejöttek. A ma ismert fotoszintézis az energianyerés sokféle más átmeneti módja után kb. 3,5 milliárd éve alakult ki a kékeszöld moszatokban. Ezek voltak az első, már valódi fotoszintetizáló, oxigént termelő egysejtű élőlények. Később más élőlények is megjelentek, mint pl. az alacsonyabb rendű növények – baktériumok, páfrányok, zsurlók, harasztok és a magasabb rendű növények.

A fotoszintézis kifejezés alatt azoknak a folyamatoknak az összességét értjük, amelyeknek segítségével a növények a fényenergiát a szén-dioxidnak szerves vegyületekké való átalakulására használják fel. A Föld atmoszféráját évente 56×10^{23} J energia éri el a napból. Ennek körülbelül a fele elnyelődik az atmoszférában, a másik fele a Föld felszínére jut. A felszínre érkező sugárzásnak szintén körülbelül a fele esik olyan hullámhossztartományba, amely a fotoszintetikus folyamatokban hasznosulhat. A fotoszintézis során mintegy 2×10^{11} tonna szerves anyag keletkezik évente, ami 3×10^{21} J energiának felel meg. A kloroplasztisz teszi lehetővé a növények számára a fényenergia hasznosítását és olyan mértékű szerves anyagok előállítását, ami ellátja szerves anyaggal a növény nem fotoszintetizáló sejtjeit és szöveteit. A növények által produkált szerves vegyületek szolgálnak tápanyagként a heterotróf, vagyis a fogyasztó szervezetek számára is.

A következő feladatok segítenek megérteni a növényekben lejátszódó folyamatokat, főképpen a fotoszintézis folyamatát. Mivel a fotoszintézis során szerves anyagok keletkeznek, ezért néhány feladat a szénhidrátok, fehérjék és zsírok bizonyítására szolgál a növényi szöveteken belül. Ezek az ismeretek a biológia és kémia szakterületét ötvözik, így magyarázva meg a biokémia fogalmát.

MITŐL ZÖLD A LOMBLEVELEK SZÍNE?

A kísérlet célja: A zöld színanyag megfigyelése.

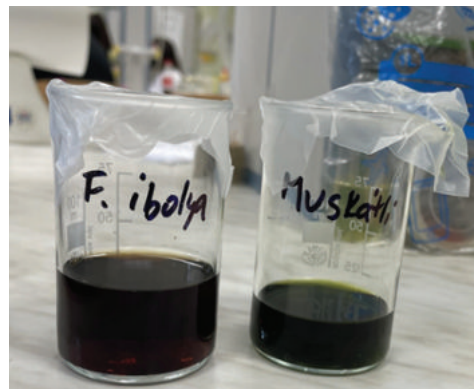
Elméleti áttekintés: A növényi oldat a legfontosabb színanyagok közül tartalmaz kétféle zöld színű klorofillt (klorofill-A és B), narancssárga színű karotint és sárga színű xantofillt. A sejtek mechanikus széttröcsölése által a sejtből kiszabadul a klorofill, melyet a kísérletek során tovább tudunk vizsgálni.

Szükségeszközök: két-három spenót, muskátli, ibolya vagy más, erősen zöld növény levele, olló, kis famozsár törővel, egy kanál finom homok, 40 cm³ alkohol, műanyag tölcser, papír zsebkendő, műanyag tálka

Munkamenet:

- 1) Két-három darab erősen zöld lomblevelet ollóval vagdossunk kis darabokra.
- 2) A vagdalékot tegyük kis mozsárba, szórjunk rá finom homokot, majd mozsártörővel roncsoljuk szét a leveleket.
- 3) 30-40 cm³ alkoholt öntsünk az anyagra, és újra keverjük össze
- 4) Hagyjuk állni egy kicsit, és papír zsebkendővel vagy két rétegbe hajtott törölkendővel béleljünk ki egy tölcser
- 5) Az alkoholos-homokos-lombleveles zúalékot szűrjük át, és az átcsöpögő oldatot fogjuk fel egy edényben.

Eredmény: A szűrés eredményeképpen hígán folyó, átlátszó, sötétzöld oldatot kapunk (1. ábra).

1. ábra: A fokföldi ibolya és a közönséges muskátli leveleiből kinyert zöld színanyag alkoholos oldata

Magyarázat: Az alkohol kioldotta a lomblevél szétroncsolt sejtjeiből a növényi színanyagot, tehát a klorofillt.

Didaktikai megjegyzés: A karotin és a xantofill színét nem látjuk nyáron, mert a zöld klorofillból több van a lomblevelekben, és elnyomják az egyéb festékanyagok színét. Nyár után a klorofillok már akkor lebomlanak, mikor a lomb még a fákon van, a karotin és a xantofill viszont nem, ezért sárgulnak, színesednek a levelek az ős beköszöntével.

HOGYAN VISELKEDNEK A SZÍNANYAGOK ERŐS MEGVILÁGÍTÁSBAN?

A kísérlet célja: Fény hatásának vizsgálata a színanyagokra.

Elméleti áttekintés: A fény különböző energiatartalmú fénycsugárakból áll. A különböző energiatartalmú fénycsugarak eltérő színűek. Hatféle színtartomány különíthető el a látható fényben: vörös, narancs, sárga, zöld, kék, ibolya. Ezek összessége adja a fehér napfényt. Energiában leggazdagabbak az ibolyaszínű tartományba eső sugarak. A fényelnyelő anyagok – ilyenek a növényi festékanyagok is – mindig olyan színűek, amilyen színű sugarakat a festékanyag a szerkezeténél fogva nem képes elnyelni. A zöld klorofillt azért látjuk zöld színűnek, mert a vörös, narancs, sárga, kék és ibolyaszín sugarakat elnyeli a fényből, a zöldet azonban nem tudja, azt visszaveri.

Segédeszközök: kis üvegcső, 100 W-os asztali lámpa, növényi festékkivonat (az előző feladatból).

Munkamenet:

- 1) Egy kis üvegcsőbe töltünk növényi festékkivonatot (az előző feladatból).
- 2) Világítsuk meg közről erős fényű lámpával.
- 3) Mozgassuk az üvegcövet, nézzük meg, milyen, amikor a fény felülről esik az oldalra, és milyen, amikor oldalról éri a fény.

Eredmény: A kivonat sötétzöld színe mély bordóvörösre színeződik.

Magyarázat: A növényi színanyagok kémiai szerkezetük miatt képesek a fényenergia átmeneti elnyelésére. A fehér fény formájában elnyelt energiát az oldat bordóvörös színű fény formájában azonban azonnal le is adja.

Didaktikai megjegyzés: A fehér viselet azért előnyös a nyári melegben, mert a teljes napsugárzást visszaveri, nem nyeli el, nem melegszik fel. A fekete ruha viszont azért meleg nyáron, mert elnyeli a napsugárzást. (Azért látunk fehérnek egy tárgyat, mert olyan anyagból készült, amely a teljes napsugárzást visszaveri, a feketénél pedig fordítva, elnyeli.)

SZÉTVALASZTHATÓAK-E A LOMBLEVÉL FESTÉKANYAGAI?

A kísérlet célja: Festékanyagok szétválasztása.

Elméleti áttekintés: A vizsgálatban alkalmazott elválasztási módszer a folyadékkromatográfia. Ezt az egymáshoz hasonló szerkezetű anyagok szétválasztására lehet használni. Van egy szilárd állórész, erre viszik fel a szétválasztandó folyadékot. A folyadékban lévő különböző anyagok eltérő vándorlási sebességén alapszik a módszer.

Segédeszközök: kis műanyag tálka, iskolai kréta, növényi festékkivonat (az első feladatból).

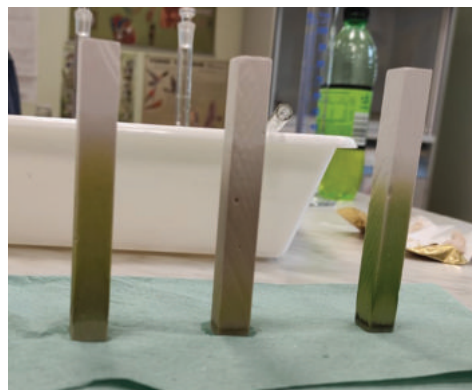
Munkamenet:

- 1) Egy kis tálkába öntsünk alkoholos növényi festékkivonatot, legalább 10 mm magasságban legyen (az első feladatból felhasználható).
- 2) Állítsunk bele egy iskolai táblakrétát, és várjunk 15 percig.
- 3) Emeljük ki a krétát és vizsgáljuk meg.

Eredmény: A festékkivonat felszívódott a krétára, és jól elkülönülő csíkokra vált szét (2. ábra).

Magyarázat: Az alkoholos festékkivonat különböző kémiai anyagok elegye. A finoman lyukacsos szerkezetű kréta felszívta az oldatot. A benne lévő festékmolekulák azonban eltérő sebességgel vándorolnak felfelé, ezért idővel elkülönülnek egymástól. A legalsó sáv kékeszöld klorofill-A, a középső sárgászöld klorofill-B, a felette levő sárga a xantofill és a legfelső a narancssárga karotin.

Didaktikai megjegyzés: Az első kromatográfias eljárás Mihail Szemjanovics Cvet (1872–1919) orosz botanikus nevéhez fűződik. Tőle származik a kromatográfia elnevezés, ami színnel írást jelent. Cvet neve oroszul szint jelent.

2. ábra: Többféle növényi kivonat kromatográfias szemléltetése. A zöld színanyag az alsó sávokban, a sárga középen és a narancssárga felül található meg.

EL TUDJUK KÜLÖNÍTENI A SÁRGÁ FESTÉKANYAGOT A ZÖLDTŐL?

A kísérlet célja: a sárga és zöld színanyag elkülönítése.

Elméleti áttekintés: Az egymással nem elegyedő szerves oldószerek (alkohol, benzin) segítségével a növényi festékkivonatból a xantofill különválasztható. Az eljárás a megoszlási kromatográfia. Ennek során két egymással nem vagy csak alig elegyedő folyadékban oldják fel az anyagkeveréket, amely összetevői a rázás során az oldódási hajlandóságuknak megfelelően egyik vagy másik oldószerben gyűlnek össze.

Segédeszköz: műanyag mérőhenger, növényi festékkivonat (első feladtból), sebbenzin.

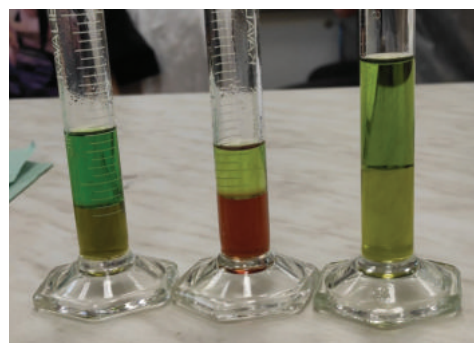
Munkamenet:

- 1) Öntsünk egy műanyag mérőhengerbe 2-3 cm magasan növényi festékkivonatot.
- 2) Öntsünk rá ugyanennyi sebbenzint.
- 3) Néhány percig rázzuk össze (a benzin gyúlékony, ne dolgozzunk láng mellett, nyílt térben végezzük a kísérletet).

Eredmény: A mérőhenger tartalma két részre válik szét, felül zöld, alul sárga folyadékréteg (3. ábra).

Magyarázat: A felül zöld réteg a benzin, ebben halmozódik fel a benzinben jobban oldódó klorofill és karotin. Az alsó sárga színű alkoholos részben a xantofill jobban oldódik, mint a benzinben.

Didaktikai megjegyzés: A megoszlási kromatográfia alkalmas folyadékokban lévő szennyeződések eltávolítására, csak a megfelelő kivonószert kell megválasztani.

3. ábra: Színanyagok szétválasztása. A középső mérőhenger a fokföldi ibolya színoldatát tartalmazza, melyben túlsúlyban vannak a narancssárga színtestek, ezek az alsó fázisban vannak, míg a zöld a felsőbe kerül. A másik két mintában alul a sárga, felül a zöld réteg található meg.

FÜGG-E A ZÖLD NÖVÉNYEK OXIGÉNTERMELÉSE A FÉNY ERŐSSÉGÉTŐL?

A kísérlet célja: A fény hatásának bizonyítása az oxigéntermelésre.

Elméleti áttekintés: A szódabikarbóna (kémiai neve nátrium-hidrogén-karbonát) vízben oldódik, azonban közben szén-sav keletkezik, amelyik egy bomlékony vegyület, szén-dioxid gázzá és vízre esik szét.

Segédeszköz: tálca, üvegpohár, kávéskanál, olló, vízinövény, víz, szódabikarbóna, óra.

Munkamenet:

- 1) Egy üvegpohárba töltünk vizet, tegyünk bele egy csipet szódabikarbónát, keverjük el.
- 2) Vegyünk egy akvárium vízi növényt (pl. süllőhínárt), és ollóval vágjunk le akkorát, hogy az üvegpohárba beleferjen (fontos, hogy teljesen fedve legyen).
- 3) Erős fényű asztali lámpát tegyünk elé, és figyeljük a változást, ha távolabb tesszük a lámpát, szintén figyeljük meg a változásokat.

Eredmény: A növény friss vágási felületéről buborékok szállnak fel, erős megvilágításban több buborék száll fel, gyengébb fényenél kevesebb.

Magyarázat: A zöld növények a keményítő felépítéséhez szén-dioxidot és vizet használnak fel. A folyamathoz fényre van szükség. A CO_2 a szódabikarbónából szabadult fel, minél nagyobb a fényerősség, annál gyorsabb a folyamat. A keletkezett oxigén buborékok formájában távozik a vízből.

Didaktikai megjegyzés: A zöld növények oxigéntermelése nélkülözhetetlen minden élőlény számára. Ezért fontosak az erdők, zöld területek és ezek védelme, erről a témáról kezdeményezhetünk beszélgetést a diákokkal.

VAN BENNE KEMÉNYÍTŐ?

Kísérlet célja: Keményítő kimutatása bizonyos mintákban.

Elméleti áttekintés: A keményítő a növények egyik legfontosabb tartaléktápanyaga. Cukorból keletkezik a sejtekben. Kimutatható a lombolevélből és a szárból is, legnagyobb mennyiségben azonban a tartaléktápanyagokat raktározó szervekben, a gumókban, a gyöktörzsekben, magvakban fordul elő. Lugol-oldat segítségével (jód oldat) mutatható ki. A keményítő molekuláját glükóz molekulák alkotják, melyek tekercsbe rendeződnek (amilóz), vagy hálózatot alkotnak (amilopektin). Az amilóz 80%-a keményítő, az amilopektin 20%-a. A keményítő reakciója során Lugol-oldattal a jódmolekulák a tekercs belső üregébe kerülnek, melyet kék elszíneződés kísér.

Segédeszköz: tálca, öt papírkapszli (muffinhoz való), kés, burgonyagumó, kávéskanál, liszt, napraforgómagok, csipetnyi darált hús, tejföl vagy joghurt, pékáru (vagy bármilyen más élelmiszer-alapanyag minta), jódtinktúra.

Munkamenet:

- 1) A papírkapszlikba tegyünk különböző biológiai anyagokat (burgonyagumóból egy szelet, héjától megfosztott és összenyomott napraforgómagot, egy kávéskanál lisztet, csipetnyi darált hús, egy kanál joghurtot).
- 2) Mindegyik mintára cseppentsünk egy cseppet a jódtinktúrából.

Eredmény: Bizonyos tálcákban lévő anyagok színe megváltozik, a lecseppentés helyén kékesfekete színeződés lép fel. A többi esetben nincs változás, az oldat barna színű maradt (4. ábra).

Magyarázat: A burgonya és a búzaliszt (búzaszem őrleménye) növényi anyagok, amelyekben tartaléktápanyagként keményítő halmozódott fel. A napraforgómag is növényi anyag, ám benne a tartaléktápanyag az olaj. A hús és a joghurt állati eredetű anyagok. Keményítőt nem tartalmaznak.

Didaktikai megjegyzés: Lugol-oldat készítése: kálium-jodidot vízben feloldunk (1,5 g 100 cm³ vízben) és jódot adunk hozzá (0,5 g). Figyeljünk a munkabiztonságra, a jód egészségre ártalmas anyag. Amennyiben nem áll rendelkezésünkre Lugol-oldat, helyette használhatunk jód alapú fertőtlenítőszeret, pl. Betadinet, melyet vény nélkül kaphatunk a gyógyszerárakban is (az sem árt, ha balesetek, sérülések esetén van otthon ilyen fertőtlenítőszer is).

Régebben a jódpróbát alkalmazták a hamisított tejföl leleplezésére. Ugyanis a piacokon voltak olyan tejfölarusok, akik a tejfölt előbb tejjel felhígították, hogy több legyen, majd lisztet kevertek bele, a megfelelő sűrűség elérésére. A hamisított tejfölt az ellenőrök jódpróbája leleplezte, a belecsöppentett tinktúra a hamisítványban megkékült. Ezért hívják ezt „kofa-reakciónak” is.

MEGISMERED A KAPROT, AZ ÁNIZST, A SZEGFÜSZEGET JELLEMZŐ ILLATÁRÓL?

A kísérlet célja: Illóolajok kisajtolása gyógynövények magvaiból.

Elméleti áttekintés: Az illóolajok kémiaiilag nem olajok, bár látszatra úgy viselkednek. Olajos foltot hagynak a papíron, amely azonban – szemben a valódi olajokkal – rövid időn belül elillan, mert gyorsan párologó vegyületek. Ezért is érezzük az illatukat már messziről.

Segédeszköz: tálca, 8-10 szem ánizs, édeskömény vagy kapormag, fűszertörő mozsár, fehér papírlap

Munkamenet:

- 1) A magokat fehér lapon fűszertörővel törjük össze és dörzsöljük szét.
- 2) Töröljük le a törmeléket, és nézzük meg a papírlapot.

Eredmények: A magok szét-dörzsölése olajos foltot hagy a papíron. Rövid időn belül azonban a folt eltűnik.

Magyarázat: Az ánizs, az édeskömény, a kapor, a kömény és egyéb fűszernövények íz- és aromaanyagát úgynevezett illóolajok adják.

Didaktikai megjegyzés: Illóolajok adják a növények, virágok illatát, a fűszerek aromáját. Legismertebb közülük az erdei fenyő terpen-tinolaja, az ánizs ánizsolaja (anetol), a kapor kaporolaja (kavrol), a mentafajok mentaolaja (mentol).

4. ábra: A keményítő kimutatása főtt tésztában, kifliben és burgonyában sikeres volt, a jódtinktúra lilás-feketés reakciót adott, míg a joghurt esetében az oldat barna színe nem változott, tehát a minta nem tartalmaz keményítőt.

FEHÉRJÉK KIMUTATÁSA – A BIURET-REAKCIÓ

A kísérlet célja: Bizonyítani a fehérjék jelenlétét a vizsgált mintákban.

Elméleti áttekintés: A biuret-reakció a peptidkötés igazolására szolgál. A peptidkötés a rézionokkal reagál alkalikus környezetben. Az eredmény rózsaszínes lila-kékeslila elszíneződés. Az elszíneződés intenzitása függ a fehérjemolekula nagyságától.

Segédeszközök: 6M nátrium hidroxid oldat (NaOH), 0,02M réz-szul-fát oldat (CuSO₄), alma, keksz, tej, tejföl, zselatin, víz, mozsár, villa.

Munkamenet:

- 1) A vizsgált anyag 2 ml-es oldatához hozzáadunk 2 ml 6M NaOH oldatot és 4 csepp 0,02M CuSO₄ oldatot.
- 2) Ha szükséges, gyengén elkeverjük.
- 3) Figyeljük az oldat elszíneződését.

Megfigyelés: A fehérjék jelenlétében a minta rózsaszínes kékeslila elszíneződést kapott (5. ábra).

Végeredmény: A fehérjék jelenlétét megvizsgáltuk a tejben, zselatin-ban, tejfölből, almában, kekszben. Az első három minta erős színreakciót adott, mivel ezek nagymértékben tartalmazznak fehérjéket. Az alma és a keksz nagyon minimális mértékben tartalmaz fehérjét, ezért a színreakció nem volt jelentős.

Didaktikai megjegyzés: Figyeljünk a munka közbeni biztonságra, a NaOH maró anyag a CuSO₄ egészségre káros anyag.

5.A és 5.B ábra: Az egyes mintákban kimutatott fehérjék jelenléte a biuret-reakció előtt és után: tejfölből, zselatin, tej, alma, keksz. Az almában és a kekszben minimális mennyiségű fehérjét sikerült kimutatni, míg a tej, tejfölből és zselatin mutatott színreakciót.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Farkas Adrienn (2011): *Kémia az erdőben – növények biokémiája*. Url: http://tothgergely.web.elte.hu/downloads/Novenyekbiokemiaja_FarkasAdrienn_2010_2.pdf (Letöltés ideje: 2023.06.29.)
- Janice VanCleave (1995): *Kémia: 101 könnyű és látványos kísérlet a kémia játékos tanulásához*. Budapest, Springer-Verlag. ISBN 963 8455 62 4.
- Peter Wohlleben (2021): *A fák titkos élete – Mit éreznek, hogyan kommunikálnak? Egy rejtett világ felfedezése*. Budapest, Park Kiadó, ISBN: 9789633557464.
- Póli Emma (2021): *Védd a fákat! – így lehet környezettudatos a hétköznapiakban*. Impulzív Életmód Magazin, url: <https://www.impulzivmagazin.hu/vedd-a-fakat-igy-lehetsz-kornyezettudatos-a-hetkoznapokban/> (Letöltés ideje: 2023.6.29.)

A HELYES TESTTARTÁS TESTI-LELKI JELENTŐSÉGE ÉS ELŐNYEI

A helyes testtartás nemcsak esztétikailag fontos, hanem számos előnye van, melyek hatnak a testi és lelki egészségünkre is. A helyes testtartás elérése nem könnyű, de a szabályos tartás nagyon fontos az egészség megőrzése érdekében.

MIÉRT FONTOS A HELYES TESTTARTÁS?

Az emberi test természetes testtartása adott. A természet tökéletesre alkotott minket, a gerinc neutrális helyzetének megtartását hivatott elősegíteni minden izmunk, ízületünk, csontunk. Azonban a modern életmód hozta változások miatt számos problémával szembesülhetünk. Ilyenek például a hát- és derékfájdalom, merevség, ízületi problémák és izomfeszültség, melyet nemcsak a megnövekedett stressz, de az egyoldalú munkavégzés idézett elő (kizárólag álló/ülő munkaformák).

A helyes testtartás azonban megőrzi a gerinc egészségét, enyhíti az izmokra és ízületekre terhelődő nyomást. Megakadályozza a hát- és derékfájdalom kialakulását, a váll és a nyak merevségét, valamint az ízületi problémákra is megoldás lehet. A helyes testtartás mindenre hat. Az előreeső vállak például beszűkült tüdőkapacitást eredményeznek, így megváltozik a légzésmintánk. A légzésnek pedig hatalmas szerepe van az egészségmegtartásban (de erről egy következő cikkben bővebben).

MILYEN ELŐNYEI VANNAK A HELYES TESTTARTÁSNAK A TESTI ÉS LELKI EGÉSZSÉGRE?

A helyes testtartás nemcsak a testi egészséget, hanem lelki fejlődésünket, fejlettségünket is befolyásolja. Íme, az előnyök:

1. Csökkenti a stresszt és a szorongást

A helyes testtartás elősegíti az izmok és az idegrendszer ellazulását. Ebben a helyzetben kizárólag azok az izmok dolgoznak, melyeknek tartó szerepe van. A gyors, rövid munkára „kifejlesztett” izmaink pihenhetnek, így a testtel együtt az elme is ellazulhat. Ez egy kétirányú utca egyébként. Ha ellazítjuk az elmét, megpihen a test. És ha ellazítjuk izmainkat, megpihen az elme. Bármelyik módszert is választjuk, az hatással lesz életünk másik területére is.

2. Növeli az önbizalmat

A helyes tartás esztétikailag is magabiztosságot sugall. A beeső vállak, a görnyedt tartás mind azt üzenik a világnak, hogy „engem észre se vegyetek”, „nem is vagyok fontos”. Első lépésként érdemes ezen elgondolkodni, majd jöhetnek a tartásjavító gyakorlatok.

3. Javítja az emésztést

A rossz testtartás – különösen a fokozott háti görbület (hiperkifózis) – nyomást gyakorol a gyomorra és az emésztőrendszerre, így csökken az adott terület vérellátása. Ez nehezíti az emésztést és fokozza az emésztési problémák kialakulásának lehetőségét, mint például a puffadást, székrekedést vagy akár a refluxot.

4. Növeli az energiaszintet

Ahogy az előbb már említettem, a helyes testtartás lehetővé teszi az izmok megfelelő vér- és oxigénellátásának biztosítását. Izomzatunk több friss oxigénhez jut, mely elengedhetetlen a szervezet energiatermeléséhez, illetve több táplálékkal teli vérhez jut, így kevésbé válik fáradékonnyá.

5. Megelőzi az idő előtti öregedést

A helyes testtartás elősegíti a vér- és oxigénáramlást a testben, ami lassíthatja az idő előtti öregedést. Az oxigénhiányos állapot és a rossz vérkeringés elősegíti a bőr korai öregedését, míg a helyes testtartás javítja a vérkeringést, ami előnyös lehet a bőr egészségének megőrzése szempontjából.

6. Csökkenti a sérülés kockázatát

A helyes testtartás csökkenti a sérülés kockázatát, mivel segíti megőrizni a test stabilitását a gerinc, az izmok és az ízületek neutrális helyzetben való megtartásával. A gerincproblémák kialakulásának okai a sérülések és degeneratív elváltozások mellett a helytelen testtartás.

7. Javítja az alvásminőséget

Az alvás során testünk pihen és regenerálódik – a megfelelő testtartás biztosítása segíti ezt a folyamatot. Az izmok kényelmes, ellazult állapotban pihenhetnek, de a feszülés, túlnyúlás, letapadt izmok okozta fájdalom stresszként jelentkezik a szervezetben, ami ezt megakadályozza. Az alvás során is fontos odafigyelnünk gerincünk és ízületeink védelmére, amit a megfelelő helyzetben való megtartásával biztosíthatunk.

CSICSAY ALAJOS

HÁNY VILÁGUNK VAN VALÓJÁBAN?

A címben feltett kérdésre azt a tömör választ kellene adnunk, hogy csak egy. Ugyanis minden biológiai egyednek, így az embernek is csupán egy élete van, s ezt fizikailag, itt, a Földön kénytelen leélni. Tehát nem lehet egynél több világa senki-nek és semminek sem. Azonban e kijelentés nem olyan egyértelmű, mint amilyennek látszik. Mindenekelőtt azért nem, mert a különböző kultúrákhoz és vallásokhoz tartozó embereknek, népeknek, népcsoportoknak (az emberi populáció túlnyomó többségének) a lelki világát mélyen áthatja a túlvilági életben – egyrészt a lélek halhatatlanságában, másrészt a *reinkarnációban* (lélekvándorlásban) – való hit, amit nem csupán illik, hanem minden (demokratikus) állam törvényeinek értelmében kötelező tiszteletben tartani. Meg persze azoknak a meggyőződés is, akik más vallási normákhoz vagy nem felekezeti elvárásokhoz alkalmazkodva alkotnak véleményt a világról. Ám ha tovább firtatjuk a problémát, rájövünk, hogy végeredményben egynél jóval több világa van mindenkinek. Hogy lehetséges ez, kérdezhetnénk. Ha mélyebben belegondolunk, könnyen kiderül. Tagadhatatlan, hogy a Földet mint a Nap körül keringő egyik bolygót, ahogy említettem, eleve *világnak* szokás nevezni, s nekünk e planéta jelenti a világot, sőt az otthonunkat is. Azonban immár a nyolc milliárd lélekszámot meghaladó emberiség kisebb-nagyobb csoportjai (közösségei) homlokegyenest eltérő éghajlati, gazdasági, politikai, kulturális, összefoglalva: más-más természeti és társadalmi körülmények között élnek rajta. Ráadásul ma már az emberek nagy része nem is abban a miliőben éli le az életét, amelybe beleszületett. De ha még ott marad is, ahol a világra jött, élete folyamán, sokoldalú tevékenysége által, folyvást más-más szituációba kerül, miáltal ugyancsak eltérő világokba kell beleélnie magát. Valószínűleg ez lehet az oka annak, hogy nyelvünkben (minden emberi nyelvben) a *világ* szó már ősidők óta jelen van, és más szavakkal, fogalmakkal összefüggésben, tartalmilag igencsak gazdaggá, sokszínűvé tette a fogalomvilágunkat. Mindezek alapján elképesztően sok világ vesz körül bennünket. Valójában magunk sem tudjuk, hogy mennyi.

Mi, emberek, hajlamosak vagyunk rá, hogy kizárólag fajunk, a *Homo sapiens* életkörülményei szempontjából próbáljuk meghatározni a lehetséges világok mennyiségét és milyenségét. Igaz, hogy mi, emberek, az utóbbi pár millió év lepergése során csekély számú – végül egyetlen – fajjá zsugorodtunk össze, miközben organizmusunk, kiváltképpen a központi idegrendszerünk felépítése, az összes élőlény közül a legbonyolultabbá vált. Ennek köszönhetően nagyfokú lett a leleményességünk. Ezért sikerülhetett egyedül nekünk benépesítenünk az egész földgolyót. Valószínűleg a mi nukleinsavaink (génjeink) is arra törekedtek, és nyilván ma is ezt teszik, hogy az evolúció szabályaihoz alkalmazkodva, más fajokhoz hasonlóan, új fajokat alakítsanak ki, de a mi esetünkben – feltehetően időhiány miatt – mintha megtorpannak volna a rasszoknál. A különböző rasszokhoz tartozó népcsoportok örökletes, külső vonásai sokakat sokáig megtévesztettek. Még ma is rengeteg gondot okoz a mesterségesen szított, lappangva izzó fajelméletek itt-ott történő fellángolása. Nem lehet kétséges, hogy ehhez nemcsak a bőrszín, az arcvonások különbözősége járul hozzá, hanem az egymástól eltérő életfelté-

| Kép: <https://www.freepik.com>

telek által kiváltott beidegződések; a más-más szerkezetű nyelvek, és végső soron a rájuk épülő különböző kultúráknak a kialakulása. És amire nem gondolunk, hogy az általunk egységesnek vélt világ sokféle érzékelést, észlelést és érzetet vált ki bennünk. Ráadásul ezek nem kizárólag fajspecifikusak. Embernél, állatnál egyedenként – néha csak enyhén, de legtöbbször lényegesen – eltérnek egymástól. Ebből adódnak a fajok közötti kollíziók. Az emberek közötti érdek- és nézeteltérések gyakran veszekedésekbe, tettegességekbe, sőt még hadakozásokba is torkollhatnak. Ezek szintén a világainkhoz tartoznának? Azt kell mondanunk, hogy is, mert ezek nyilvánulnak meg látványosan. És nemcsak az embernél. Azonban sokkal több világ van, ahány élőlény él és élt valaha a Földön, mert számtalan olyan világ is létezik, amelyik nem él, és akkor is lenne, ha az emberi faj sohasem fejlődött volna ki. Például világoknak nevezzük a kémiai elemek összességét, a belőlük felépülő vegyületeket, (kristályos) ásványokat és kőzeteket. Aztán az olyan dolgokat is a világok közé soroljuk, mint a gondolatainkban, képzeletünkben, egyszerűen a pszichénkben lejátszódó folyamatokat. Túlbonolyítanánk a dolgokat, ha ezeket most megpróbálnánk részletezni, netán rendszerekbe sorolni, bár ezt egyes tudományok már régen megtették.

Egyelőre maradjunk az élőlényeknél, melyek mindegyikének egymástól eltérő rengeteg világa létezhet. Szövevényesebbé teszi a dolgokat, hogy minden fajra jellemző egy összetett világ, melyben ő, illetve a populációja él. Ezt az összetettséget az adja, hogy minden élő faj (még az emberé is) más fajokkal együtt alkot egymástól függő élettársulásokat, azaz *biocönózisokat*. Minden élőhelynek, szaknyelven *biotóp*nak, megvan a folyton változó szerkezetű, de általában rá jellemző ökoszisztémája, magyarul, (élő)világa. Hogy példákat említsek, más-más az erdők, mezők, vizek, rétek, dombok, laposok stb. világa. A későbbiekben majd alaposabban szemügyre vesszük őket.

Ez a sokszínű, tarka mozaikkép egyetlen világgá áll össze, amelyet, mint fentebb említettem, minden élő faj és egyes fajokhoz tartozó egyedek a maguk sajátos érzékszerveikkel érzékelnek, a magasabb rendűek még más-más módon is érzékelnek, esetleg értelmeznek.

Már jó régen tudjuk, hogy az emberhez hasonlóan az állatoknak is vannak érzelmeik, sőt különböző szintű értelmi képességekkel is rendelkeznek. Ki tudná megmondani, ezek mely földtörténeti korban, melyik rendszertani csoportnál jelentek meg először... Érzékszerveik (receptoraik) már az egysejtűeknek – például a papucsállatkáknak (*Paramecium*oknak) – is vannak. Sőt, az is megfigyelhető, hogy emlékező, azaz tanulási adottságaik, vagy tán még képességeik is vannak. Ha bebizonyosodik, hogy ez igaz, akkor a többi prokariótának is kell, hogy legyen ilyenje. Egyszerű logikai következtetés irányítja a figyelmet arra, hogy semmilyen élőlény sem maradhatna életben (még a vírusok sem), ha nem lennének képesek alkalmazkodni azokhoz a körülményekhez, amelyek számukra lehetővé teszik az életben maradást, a reprodukciót, sőt a mutálódást is. Épp ennek lehetünk manapság a tanúi.

Az emberek kezdettől fogva arra töreksenek, hogy minél jobban megismerjék az élővilágot. Ma már azt is tudni vélik, hány faj él és élt valaha a Földön. Nem véletlen, hogy legtöbbet az állatokról tudtak meg. Már csak azért is, mert a viselkedésükkel, ami sok esetben nagyon hasonlít az emberéhez, magukra vonták a figyelmet. A növényeket viszont amolyan passzív lényeknek tekintették, amelyek bár élnek, de érzékszervek híján nem éreznek semmit sem. Mindazonáltal nagyon hasznosak, mert egyes fajaik mind az állatokat, mind az embereket ellátják táplálékkal. Másokból menedéket lehetett építeni, sőt némelyikük még a betegségek gyógyítására is alkalmasak. Ha ellenség tört rájuk, a sűrű növényzet közé el lehetett rejtőzni. Szinte törvényszerű, hogy a növényvilág a maga változatosságával és a titokzatosságával elsődleges befolyással bírt az ember lelkivilágának a kialakulására és fejlődésére.

Hosszú időnek kellett eltelnie, mire rájöttek, hogy a növények egyfajta csapdát jelentenek a Napból érkező éltető energiának a lekötésére, amit bonyolult biokémiai folyamatok révén, többszörösen átalakítanak, azt is mondhatnánk, feldolgoznak, és továbbadnak a többi élőlénynek. Ezáltal váltak a táplálékláncok, illetve a Föld táplálékhálózatainak az alapjaivá.

| Kép: <https://www.freepik.com>

VISSZATEKINTÉS A KATEDRA-VERSENYEK NYITRAI DÖNTŐIRE

A tavalyi évben a Katedra Polgári Társulás szervezése alá került Katedra Irodalomverseny, Katedra Történelemverseny, Katedra Alsó Tagozatos Verseny és Péntes István Anyanyelvi Vetélkedő országos döntőinek 2023-ban is a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara és Pedagógiai Kara adott otthont. A négy verseny országos megmérettetése június elején zajlott, több mint 400 résztvevővel.

A döntők sorozatát a **Katedra Irodalomverseny II. kategóriájának** mérkőzése nyitotta meg, június 2-án. A 7–9. osztályosoknak szervezett versenyre 25 csapat, vagyis 75 versenyző és felkészítő tanára érkezett. Az egyetem falai között zajló verseny egy csodálatos népdalcsozor felcsendülésével kezdődött, amit Bohák Emese, a Közép-európai Tanulmányok Kara másodéves óvopedagógus hallgatója előadásában hallgathattunk meg, majd a Katedra-versenyek koordinátora, Petres Csizmadia Gabriella és a Katedra Irodalomverseny szakmai gesztora, Tóth Mónika köszöntötte a jelenlévőket. Ezt követően kezdetét vette a küzdelem, amelyen hat feladatsort oldottak meg a tanulók. A kérdések Wéber Anikó *Az ellenállók vezére* című művéhez kapcsolódtak. Mielőtt kiderültek volna az eredmények, a versenyzők egy jó hangulatú, rendhagyó, online író-olvasó találkozáson vettek részt Wéber Anikó íróval. A beszélgetés kérdéseit a versenyzők állították össze, amire az író frappánsan-érdekesen válaszolt – úgy éreztük, mintha valóban köztünk lett volna. Az ünnepélyes eredményhirdetés két felvidéki népmese előadásával kezdődött: a KeTK további két hallgatója, Pinke Vivien és Tóth Kitti varázsolt el bennünket az előadásával. Ezt követően következett a nap megkoronázása, a helyezések kihirdetése. Az utolsó fordulóig élezett küzdelmet tartogató verseny első díját a Tompa Mihály Alapiskola *Rimaszombati időutazók* nevezetű csapata szerezte meg, akiket Lukács Veronika készített fel. A csapat tagjai: Farkas Anna, Mács Zille Anna, Jakab Eliza. A második helyen az érsekújvári Czuczor Gergely Alapiskola diákjai végeztek, akik *Az élet királynői* nevet viselték, Anda Liza, Ördögh Zsófia, Petrovics Natasa személyében. Felkészítő tanáruk Galla Katalin volt. A dobogó harmadik fokára a *Hófehérke és a két törpe* – Molnár Virág Lilla, Tóth Balázs, Singlár Máté – csapat állhatott, akik a feledi Szombathy Viktor Alapiskolát képviselték. Őket Zagyi Beáta készítette fel a megmérettetésre.

Június 7-én, szerdán, folytatódott a döntők: ezen a napon a **Katedra Irodalomverseny I. kategóriásai** és a Katedra Történelemverseny döntősei érkeztek Nyitrára. Az 5-6. osztályosoknak szervezett irodalomverseny témáját Nemere István *A fantasztikus nagynéni* című könyve alkotta. A szeptembertől februárig zajló levelezős fordulóban 66 háromfős csapat küzdött egymással a döntőbe jutásért, közülük a legmagasabb pontszámot elért 25 csapat nyert meghívást az országos megmérettetésre. A döntőn hat játékos feladatot oldottak meg a csapatok, melyek többsége a szövegértésre, az előzetesen megszerzett ismeretekre épített. A döntő dobogósai a következő csapatok lettek:

1. Heuréka csapata: Peško Viktória, Sztarovics Anna, Zelenai Lea Réka (Czuczor Gergely Alapiskola, Érsekújvár). Felkészítő pedagógus: Mgr. Horváth Melinda

2. Bagoly: Farkas Barnabás, Molnár Lilien, Nagy Noémi (Tompai Mihály Alapiskola, Rimaszombat). Felkészítő pedagógus: Mgr. Madarász Enikő

3. Nyékvárkonyi nyomolvasók csapata: Nagyová Titanilla, Simcsikó Emma, Kósa Máté (Móra Ferenc Alapiskola, Nyékvárkony). Felkészítő pedagógus: Mgr. Fodor Anikó

A **Katedra Történelemverseny** döntője Mária Terézia személye köré fonódott: a végső megmérettetést vállaló 15 csapat arra kereste a választ, hogyan tudta megoldani egy több mint 15 államból álló birodalom irányítását egy nő, aki ráadásul úgy lépett a trónra, hogy azonnal ellenségekkel kellett szembenéznie. A nyolc fordulóból álló országos döntőben fej-fej mellett haladtak a csapatok, a végelszámolásnál az első kilenc csapat teljesítménye is 90% körül mozgott. Az irodalomverseny és történelemverseny döntőjének színvonalát emelte, hogy a Katedra Polgári Társulás két kísérőrendezvényt is biztosított a résztvevők számára: a Katedra Irodalomverseny résztvevőivel közösen Zsapka Attila koncertjére hívták meg a történelem elkötelezettjeit, valamint a két verseny felkészítőinek egy társasjáték-workshopot szerveztek, melyet Bezányi-Thuróczy Flóra tartott a modern társasjáték oktatási környezetben való alkalmazhatóságáról. A workshop és a koncert remek feszültségoldó erővel bírt, így a délutánba hajló eredményhirdetésen valóban mindenki az egész éves nagyszerű munkára, annak megkoronázására tudott összpontosítani.

Június 9-én a Péntes István Anyanyelvi Vetélkedő és Katedra Alsó Tagozatos Verseny országos döntőjére került sor. A **Péntes István Anyanyelvi Vetélkedő** levelezős fordulóiba bekapcsolódott több mint 120 felső tagozatos tanuló közül a legjobb 15 csapat, vagyis 45 tanuló nyert meghívást. A rendezvényt Bohák Emese, az egyetem hallgatója nyitotta meg egy gyönyörű népdalcsozor előadásával, majd a Katedra-versenyek koordinátora, Petres Csizmadia Gabriella és az anyanyelvi vetélkedő gesztora, Tóth Katalin köszöntötte a résztvevőket. Ezt követően megkezdődött a megmérettetés: a versenyzők hét feladatlapot töltöttek ki, amelyek a levelezős fordulók már megismert feladattípusokat, a nyelvi kreativitásnak és logikai készségnek teret engedő gyakorlatokat tartalmaztak. Ilyen volt például az eszperente nyelven való megszólalás vagy a notarikonok alkotása, amelyek számos esetben nemcsak a versenyzőket, hanem a zsűri tagjait is megmosolyogtatták. A megoldások során számított az idő is: az első hat csapat plusz pontot kapott a gyorsaságért. A dobogós helyre a következő csapatok kerültek:

1. Vagányok – Mészáros Lola, Csiba Dorina, Heizer Botond; József Attila Alapiskola és Óvoda, Vásárút; felkészítő: Mgr. Tóth Mónika

2. HUmorzsák – Balázs Lili Anna, Csehi Hajnalka, Kiss Barbara; Corvin Mátyás Alapiskola, Gúta; felkészítő: PaedDr. Samu Krisztina

3. Okoskák – Hricza Dominik, Ágh Szabolcs, Kovács Szofi; József Attila Alapiskola és Óvoda, Vásárút; felkészítő: Mgr. Mózes Hajnalka

A **Katedra Alsó Tagozatos Verseny** országos döntőjén harmadikos és negyedikes tanulók vettek részt. A megmérettetés helyszínén egy kisebb dinó-kiállítás fogadta a versenyzőket, melyet a levelezős fordulók során beküldött műveikből állítottak össze a szervezők. A verseny témáját ugyanis M. Kácsor Zoltán *Utazás Dínomdánomba* című könyve alkotta, az összes feladat ennek a meseregénynek a feldolgozására irányult. A kiállítás megtekintését követően kezdődhetett is a megnyitó, ahol Pintes Gábor, a Katedra Polgári Társulás elnöke és Herdics Kalocsányi Mónika, a Katedra Alsó Tagozatos Verseny szakmai gesztora röviden köszöntötték a résztvevőket. A versenyen hét feladat megoldására került sor, melyek többsége az előzetes ismeretekre, szövegértésre irányult. Minden feladat játékos formában kérte számon a gyerekek tudását, akik keresztrejtvényt és kódokat fejtettek meg, kiemelt szövegrészeket rendeztek időrendi sorrendbe, az olvasmány szereplőiről szerzett információkkal dolgoztak. A következő csapatok szerezték meg a dobogós helyeket:

1. *Habcsók* csapat: Kollár Bianka, Puskás Zsófia, Strasser Dorina – Munka Utcai Alapiskola, Komárom. Felkészítő pedagógus: Kopócs Anita.

2. *Diósi dínók* csapat: Gál András, Jakóczy Brandon, Sátor Linda – Móricz Zsigmond Alapiskola és Óvoda, Diósförgepatony. Felkészítő pedagógus: Mgr. Kiss Edina.

3. *Dínós Lányok* csapat: Bontó Zoé, Sáhó Alexa, Kučerová Anna – Borsos Mihály Alapiskola, Nagyfödemes. Felkészítő pedagógus: Mgr. Radványi Adél

Amíg a két döntő versenyzői a feladatokat oldották, a felkészítők számára Bezányi-Thuróczy Flóra tartott egy társasjáték-workshopot. Az eredményhirdetésre várva összeért a párhuzamosan zajló Katedra Alsó Tagozatos Verseny és Pénzes István Anyanyelvi Vetélkedő programja, és a szervezők egy Kicsi Hang-koncertre hívták meg a nap résztvevőit.

A Katedra-verseny részletes eredményei és versenyfeladatai a Katedra-versenyek oldalán érhetők el: <https://katedra.sk/a-katedra-versenyekrol/>

A versenyek ajándécsomagjait a Rákóczi Szövetség, a Pagony Könyvkiadó, a Central Kiadói Csoport – Lampion Könyvek, a Pozsonyi Kifli Polgári Társulás és a Womanpress Kiadó biztosította. A résztvevők étkezéséhez a Minit, az ITUS és a Budiš cég járult hozzá. A verseny lebonyolítását az oktatásügyi minisztérium támogatta.

A Katedra-versenyek szervezői

Az irodalomverseny I. kategóriájának győztes csapata

Az irodalomverseny II. kategóriájának győztes csapata

Az alsó tagozatos verseny győztes csapata, felkészítőjük és a szervezők

Az anyanyelvi vetélkedő győztes csapata

A megnyitón Bohák Emese énekelt

Pillanatkép az online író-olvasó találkozóról

A szervezők: Tóth Katalin, Petres Csizmadia Gabriella, Gál Andrea

Feladatmegoldás közben

Kicsi Hang-koncert

FOX

JÁTSZANI?

VUKKEND PEDAGÓGUS WORKSHOP

FÓKUSZBAN:

A MODERN TÁRSASJÁTÉKOK JELENLÉTE AZ ISKOLÁBAN

SOK SZERETETTEL VÁRLAK TÉGED ÉS ISKOLÁD
TANÁRAIT EGY SZÓRAKOZTATÓ, ÚJÍTÓ ÉS
SZEMLÉLETMÓDVÁLTÓ ALKALOMRA, EGYÜTT-
GONDOLKODÁSRA! FÓKUSZBAN LESZ A MODERN
TÁRSASJÁTÉKOK SOKSZÍNŰ VILÁGA, ILLETVE AZOK
FEJLESZTŐ HATÁSA EGYÉNRE, ISKOLAI CSOPORTRA.

2023. OKTÓBER 14-15.
DUNASZERDAHELY

2023. OKTÓBER 21-22.
NYITRA

2023. NOVEMBER 11-12.
KOMÁROM

70 EURÓ
/FŐ
/2 NAP

BEÁNYI-THURÓCZY FLÓRA
+421910270500

A JELENTKEZÉS MENETE:

1. ÍRJ EGY EMAIL-T A FOXJATSZANI@GMAIL.COM CÍMRE!
2. TÁRGY: "VUKKEND 2023"
3. ELKÜLDÖM A JELENTKEZÉSI LAPHOZ
SZÜKSÉGES LINKET ÉS MÁR KI IS TÖLTHETED!

SZERZŐINK

BALOGH KINGA, a Highlight Training alapítója, Komáromban él (kinga.baloghova@gmail.com); BEÁNYI-THURÓCZY FLÓRA, a Fox játszani? Társasjáték Műhely szakmai vezetője, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett, specializációja a modern magyar irodalom, Nyitran él (floraannathuroczy@gmail.com); CSICSAY ALAJOS, közíró, nyugalmazott pedagógus, a Katedra Társaság korábbi elnöke, Párkányban él (csicsay.alajos@gmail.com); ÉLIÁŠ DOMINIKA, a Vámbéry Ármin Magyar Tannyelvű Alapiskola nevelőnője, a Katedra Alsó Tagozatos Verseny feladatjavítója, Kisudvarnokon él (dominika12.elias@gmail.com); HEVERDLE PÉTERNÉ DR. KÖNCSE KRISZTA, a Károly Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának főiskolai tanára, Budapesten él (koncse.kriszta@kre.hu); KONCZ KRISZTINA, a Carolina óvoda és bölcsőde óvópedagógusa, Kistárkányban él (krisztinakonczova23@gmail.com); PINTES GÁBOR, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Pedagógiai Karának dékánja, a Katedra Polgári Társulás elnöke, Dunaszerdahelyen él (gpintes@ukf.sk); RADICS RUDOLF, az Eperjesi Egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Intézetének adjunktusa, Abafalván él (rudolf.radics@unipo.sk); SÖNFELD MÁTYÁS, gyógypedagógus, zeneterapeuta, a Zenebatyu Élményprogram megalapítója, Budapesten él (sonfeld.matyas@gmail.com); SZABÓ MÁTYÁS, zeneterapeuta, zenepedagógus, zenész, Kecskeméten él (szabo.matyas.nekemazene@gmail.com, <https://www.facebook.com/nekemazene>); TÁRKÁNYI ÁDÁM, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának doktorandusza, Nagytárkányban él (tarkanyi.adam@gmail.com); TÓTH TAR ÉVA, adjunktus a Selye János Egyetem Tanárképző Karának Biológia Tanszékén, valamint a Szlovák Tudományos Akadémia Orvosbiológiai Központjának kutatója, Somorján él (tothovatarovae@ujts.sk, uktvtoth@savba.sk)

NAGYTÁRKÁNYI MAGYAR TANÍTÁSI NYELVŰ ALAPISKOLA

„Jó szóval oktasd, játszani is engeddd...” A Nagytárkányi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola mottója hűen tükrözi az intézményben zajló oktató-nevelő folyamatot.

Iskolánk fontosnak tartja: a magyarságerzet megerősítését a diákokban, a családi környezet kialakítását, a modern vívmányok bevezetését a tanításba. Különösen fontos szerepet kap az idegen nyelvek oktatása, hogy a diákok játékosan és felszabadultan tanuljanak. A természettudományi tantárgyak oktatása modern, felújított szaktantermekben történik. Az elméleti tudás gyakorlati alkalmazása előtérbe kerül a fizikai, kémiai és biológiai kísérletek keretein belül. A jeles napokról is megemlékezünk. Szervezünk és helyszínt adunk a Föld napja – Nota bene természet-földrajzversenynek, ahol Bodrogek és Ung-vidék iskolái mérhetik össze tudásukat. Részt veszünk a Rákóczi Ferenc születésének napján megrendezésre kerülő Rákóczi-versenyen, valamint a Petőfi Sándor életével és költészetével kapcsolatos versenyen is. Továbbá tanulóink rendszeresen szerepelnek szavalóversenyeken, sportversenyeken, matematikai versenyeken, rajzversenyeken stb. A diákok különböző tematikájú szakkörök közül is választhatnak: mint pl. lövészet, futball, színjátás, néptánc, természetvédelem stb. Lehetőségük van erdei iskolában, úszótanfolyamon, tanulmányi kirándulásokon, író-olvasó találkozókon és színházi előadásokon is részt venni.

A lelkes pedagógusoknak és asszisztenseknek elsődleges célja, hogy biztosítsák a gyermek testi-lelki fejlődését, valamint hogy a diákok otthon érezzék magukat, ne szégyelljék, hogy magyarok, és maradjanak meg embernek, mindenkifelett.

Intézményünk működésében a szülők bizalma és együttműködése és pedagógusaink gyermekközpon-túsága elengedhetetlen. Ez a hármas kapocs biztosítja a gyermek számára a nyugodt, hétköznapi tanulást. Lovász László gondolataival zárva: „Egy olyan tanárnak, aki a lel-két is beleteszi a tanításba, mindig megvan a hozadéka. Ott a diákok máshogy állnak a dolgokhoz”.